

Stavangeren

Medlemsblad for Byhistorisk Forening Stavanger

Nr. 3 2004

I redaksjonen:

Berit M. Grande, Reidar Frafjord, Ole Kallelid
og Kjell Petter Løhre.

Innhold

Leder	3
Av Berit M. Grande	
Historiverk om Stavanger	4
Av Rolf Norås	
Søndagsskolen for borgerlige fag	6
Av Gunnar A. Skadberg	
Stavangergutten som ble 1900-tallets store kirkeleder	12
Av Reidar Frafjord	
Pioner i Stavanger	15
Av Harald Tønnesen	
Men va det ikkje han far og de?	19
Av Jan Gjerde	
Mariakirken/Rådhuset , del II	25
Av Gunnar A. Skadberg	
Nygaten og dens historie	35
Av Arthur J. Tønnesen	

Medlemskap tegnes ved innbetaling av kr. 225,- for enkeltmedlemmer og kr. 375,- for familiemedlemmer.

Beløpet innbetales til konto 3201. 25. 37300.

Adresse: Postboks 351, 4001 Stavanger. www.byhistoriskforening.org

Org.Nr. 984 289 669

ISSN 0806 - 184 X

Program 2004

Mandag 23. februar

Årsmøte med kåseri av Biskop Ernst O. Baasland med tittel
“**Kielland og Oftedals Stavanger-sett fra sidelinjen**”
Sted: Arkeologisk Museum
Kl. 19.00

Torsdag 25. mars

Foredrag av Gunnar Skadberg med tittel
“**Familien Cederberg-en kontrastfylt Stavanger-familie**”
Sted: Arkeologisk Museum
Kl. 19.00

Onsdag 26. mai

Foredrag av Torstein Jørgensen med tittel
“**Stavanger som kirkeby i middelalderen**”
Sted: Arkeologisk Museum
Kl. 19.00

Onsdag 25. august

Byvandring “**Fra Badedammen til Lervig**”
med John Gunnar Johnsen og Gunnar Roalkvam
Fremmøte: Bekkhuset
Kl. 18.00

Onsdag 22. september

Kåseri av Kjell Gjersest med tittel “**Den historiske bløffen - Lindøy**”
Sted: Arkeologisk museum
Kl. 19.00

Onsdag 20. oktober

Kåseri av Tor Obrestad med tittel
“**Alexander Kielland som redaktør og borgermester**”
Sted: Arkeologisk museum
19.00

Onsdag 24. november

Foredrag av Hild Sørby med tittel
“**Bygningene som har formet byen. Om god og dårlig arkitektur**”
Sted: Arkeologisk museum
Kl. 19.00

Lederens spalte

”Om hundre år er allting glemt” - sies det,

men så er jo aldeles ikke tilfellet! Bare her i vår lille forening plukkes historien frem og dokumenteres i skrift, så vel som i bilder og tale. Og interessen synes uuttømmelig, siste byvandring fra Bekkhuset vitner om det:

Flere medlemmer sa de hadde vært forbedret på at vandringen ble avlyst på grunn av været. Stavanger Aftenblad, som ville dekke begivenheten, hadde tippet et labert fremmøte. Men alt ble gjort til skamme; 84 kunnskapshungrige personer dukket opp til en vandring vi anslo skulle vare halvannen time. Da den ble avsluttet mer enn to timer senere, sto fortsatt rundt 70 personer samlet rundt John Gunnar Johnsen og Gunnar Roalkvam.

Nei, vi vil så visst ikke glemme det som en gang var!

Men når jeg leser Harald Tønnesens artikkel i dagens Stavangeren og tenker at det er cirka 100 år siden bilens inntog i bybildet, da er det vanskelig å forestille seg Stavanger 100 år fram i tid! Mennesket har skapt revolusjon på revolusjon av utvikling fra føydalsamfunnet og frem til i dag. Lokalt, så vel som globalt, og aldri har vel globale strømninger hatt mer umiddelbar innvirkning på lokale forhold enn nå.

Stavanger anno 2104 kan det lages ulike scenarier om. To forhold synes helt sikre; den utvikling som finner sted, vil være nøye knyttet opp til verdensutviklingen, og ingen av oss som fabulerer, får oppleve det.

Ett er imidlertid like sikkert; forståelse av historiens gang er av stor viktighet: *”Om man ikke forstår fortiden, forstår man ikke nåtiden og egners seg dårlig til å forme fremtiden.”* sa Simone Weil. Skal samfunnsgagnlige mennesker få muligheter til å utvikle seg, må vi gi dem impulser som øker deres forståelse av fortid og samtid, slik at de kan forme en fremtid.

Byhistorisk forening gir sitt lille bidrag til dette. Gjennom foredrag, byvandring, byhistorisk skilting, Stavangeren og ikke minst våre nettsider www.byhistoriskforening.org, som vi håper kan utvikle seg til et populært verktøy for historieinteresserte mennesker fra grunnskole til pensjonsalder.

Nå vil vi også bidra til historisk forskjønnelse! Du som nøt Gabriel Monsens akvareller under foredraget på Arkeologisk museum i fjor høst, vet hvilken kulturskatt det er snakk om. Ta en titt på egen side i bladet, så finner du nærmere informasjon.

Berit M. Grande

Historieverk om Stavanger

Av Rolf Norås

Kultursjef i Stavanger kommune, har for tiden permisjon og er konstituert direktør for Stavanger 2008

Stavanger er en av de byene i Norge som ikke har en samlet byhistorie i flere bind. Byen mangler et historieverk som gir en fylldig fremstilling av byens historie fra de eldste tider og fram til i dag, og som ser sammenhengen mellom de ulike fasene. Framfor alt savner byen en samlet fremstilling av perioden 1945 og fram til i dag, en periode med til dels dramatiske omstillinger.

Ved skriving av et bysamfunns historie må faktorer som har bidratt til å forme byen vektlegges. Det må fokuseres på sammenhengen mellom de enkelte perioder og de enkelte bind. På den måten vil bindene utgjøre et helhetlig bokverk og leseren vil få en fylldig og samlet fremstilling av vår bys historie, og kunnskap om historien blir tilgjengelig.

Behovet for viten om vår historie, ikke minst den som gjelder vårt eget århundre, er påtrengende. Historieverket vil være av stor betydning for identitet og stedsforankring. I undervisningssammenheng er slike verk av uvurderlig verdi. I en tid hvor det stadig legges mer vekt på lokal og regionalhistorie fyller slike fremstillinger et etterlenget behov.

Høsten 1997 oppnevnte Stavanger kommune et forprosjektutvalg for Stavanger bys historie. Utvalget var bredt sammensatt og faglig kompetent, og bestod av daglig leder ved Stavanger Sjøfartsmuseum, Harald Hamre (leder), daværende konservator samme sted, Randi Skotheim, forsker Ole Andreas Engen, Rogalandsforskning, professor Ståle Dyrsvik ved Historisk Institutt, Universitetet i Bergen, og daværende for-

stekonservator ved Arkeologisk museum i Stavanger, Arnvid Lillehammer. Sammen med byarkivar Bodil Wold Johnsen deltok undertegnede på utvalgets møter med et administrativt ansvar.

Forprosjektutvalget la fram sin innstilling 15.05.1998 med en anbefaling om et bokverk i fire bind hver på ca 400 sider med følgende arbeidstitler:

1. "En liten by i kamp"	ca. 1000 – 1815
2. "Fra småby til storby"	ca. 1815 – 1890
3. "Industribyen"	ca. 1890 – 1965
4. "Oljebyen"	ca. 1865 – 2000

Forprosjektutvalget ga en oversiktlig og velfundert begrunnelse for omfanget av en samlet fremstilling av byens historie gjennom 1000 år. Gjennom en grundig vurdering tok utvalget stilling til historieverkets form, oppbygging, inndeling, omfang og kvalitet, samt organisering av arbeidet. Utvalgets anbefalte blant annet at det burde søkes å rekruttere forfattere fra lokale fagmiljøer til dette arbeidet. Denne forankringen er etter min mening en vesentlig forutsetning når Stavanger kommune skal stå som ansvarlig utgiver av et historieverk.

I budsjettet for år 2000 ble det avsatt 2.25 millioner kroner til historieverket. På bakgrunn av en svært anstrengt økonomisk situasjon som den gang oppstod, blant annet forårsaket av et regnskapsmessig underskudd på 1,5 millioner kroner ved Stavanger 2000 (Tusenårsjubiléet), vedtok formannskapet å utsette arbeidet med historieverket inntil videre.

Siden den gang har lite skjedd, inntil Cecilie Bjelland fra Arbeiderpartiet etterlyste saken både i kommunalstyret for kultur og i bystyret i vår. Hun ba om at følgende spørsmål ble utdypet:

- Hvordan et nytt prosjekt kan og eventuelt bør etableres,
- deriblant hvorvidt det tidligere nedlagte arbeidet bør nullstilles.
- Tids- og kostnadsestimater for prosjektet
- med tanke på at dette kan bli innarbeidet i økonomi- og handlingsplan for 2005 samt at prosjektet kan ferdigstilles innen 2008. “

Rådmannens forslag til økonomi- og handlingsplan for 2005 legges frem for politisk behandling senere i høst.

Jeg har forståelse for en viss utålmodighet med å få realisert et samlet historieverk for byen. Jeg har også sympati for ønsket om at et slikt verk bør foreligge til Stavanger-regionen skal være Europeisk kulturhovedstad i 2008. Dersom historieverket skal ferdigstilles innen 2008, må dette innarbeides i økonomi- og handlingsplanen for 2005.

Et historieverk vil til en hver tid være et produkt av den kunnskapen en har dokumentasjon for på det tidspunktet fremstillingen er gjort. Nye funn, ny kunnskap og nye tolkninger vil i noen tilfeller føre til at historien bør skrives på ny.

Det har i den senere tid vært en til dels heftig offentlig diskusjon og om fastsettning av tidspunkt for når byen vår ble grunnlagt. Uenigheten om tidspunktet for bydannelsen skyldes at de ulike fagmiljøene opererer med ulike kriterier for hva som kjennetegner et bysamfunn. Dette er tema som historieverket i alle tilfeller må ta opp til diskusjon. Arkeologisk museum i Stavanger avholdt i vår en dagskonferanse om dette tema, og vil prioritere å forske på Stavangers eldste historie.

Forprosjektgruppen sa følgende om byens alder:

”Verken det historiske eller det arkeologiske kildematerialet gir per i dag indikasjoner på at det lå et bysamfunn ved Vågsbunnen før bispesetet ble etablert. Utgangspunktet for historieverket blir derfor en drøfting av bakgrunnen for og framveksten av byen i tidlig middelalder .

Bydannelsen kan oppfattes som del av en lokal og internasjonal historisk prosess. Vikingtid og tidlig middelalder var preget av økende urbanisering i Nord-Europa. Stavangers oppkomst må sees i sammenheng med hvorfor og hvordan dette skjedde. Bybegrepet må problematiseres i forhold til vekstimpulser som økende folketall og kirkens og kongemaktens behov for religiøse, økonomiske og politiske sentra. I hvilken grad fantes det muligheter for samling av visse sentrumsfunksjoner på Nord-Jæren allerede før bispesetet ble opprettet.”

I forbindelse med forberedelsene til bygging av Tusenårsstedet på Torget er det nylig foretatt kjerneboringer som muligens vil gi noen nye svar. Det vil uansett ta tid før resultatene av disse undersøkelsene foreligger.

Selv om forprosjektutvalget sin innstilling ligger noe tilbake i tid, er det ikke noe som tilsier at vi vil komme opp med et annet resultat ved å nullstille det arbeidet som allerede er gjort. Å gjennomføre et nytt forprosjekt vil være både tids og kostnadskrevende og etter min vurdering unødvendig.

Å bli utpekt som Europas Kulturhovedstad er en stor anledning til å sette kunst og kultur på dagsordenen. Ett av EUs viktigste kriterier er at det skal fokuseres på byens fremtidige utfordringer, og at disse skal være basert på de historiske forutsetningene. I dette perspektivet bør en kulturhovedstad ha sitt eget historieverk som en trygghet for at de handlinger og endringer som foretas er forankret i vår historie og i våre tradisjoner.

Søndagsskolen for borgerlige fag

Av Gunnar A. Skadberg

Denne raderingen av den tyske landskapsmaleren Carl Hummel er fra omkring 1840. I steinbygningen foran Domkirken holdt katedralskolen til i middelalderen.

Under mitt arbeid med boka "Alexander L. Kielland - i slekt med hele byen", ble jeg oppmerksom på at Stavanger har hatt en søndagsskole med tilbud om undervisning i såkalte borgerlige fag, der byens brødrevenner var overrepresentert blant lærerne - noe som indikerer at kunnskaper og utdanning må ha vært høyt skattet innen denne religiøse grupperingen.

Ideen med å starte søndagsskole for

håndverkere, stammet fra England der Robert Raikes - redaktør for tidsskriftet "The Journal" i Gloucester omkring 1780 startet med å samle gategutter til undervisning som et tiltak for å holde dem borte fra en kriminell løpebane. I sitt blad kjempet Raikes for at alle barn burde få skolegang. Men da håndverksmesterne og fabrikkierne nektet å fritta sine ungdommer fra arbeid, satte Raikes i gang kvelds- og

søndagsskoler. Han var nemlig overbevist om at skolegang ga ungdommene ryggrad som hevet deres moralske standard og holdt dem klar fengsler og forbedringsanstalter.

I Norge var det prester og biskoper som grep ideen om at kunnskaper virket utviklende på både allmenndannelse og moralsk standard. I 1802 ble det således startet søndagsskoler for håndverkssvenner i Bergen, Trondheim og Christiania.

Også i Stavanger var det en representant for geistligheten som tok initiativ til at det ble startet en søndagsskole for håndverkere, og særlig deres læregutter som ikke hadde noen utdanning utover den minimale som allmueskolen ga. Det var under biskop Sørensens visitas i Stavanger sommeren 1812 at residerende kapellan Morten Kielland tok opp tanken om å opprette en borgerlig søndagsskole i byen. Han var for øvrig farbror til de lokale brødrevennlederne Gabriel Kirsebom, Caspar Kruse, Jan Theodor og Lauritz Christian Kielland.

Fra før hadde byen en allmueskole eller fattigskole som holdt til i den gamle katedralskolebygningen øst for Domkirkens kor. Skolen var delt i staveskolen for de yngste barna og i en annen avdeling for større barn. I Kirkegate 2 holdt byens første realskole til fra 1802. Den var drevet ved hjelp av private midler, men arbeidet i motbakke og gikk inn allerede i 1819.

10. oktober 1812 utstedte sogneprest Støren, residerende kapellan Kielland og skolebestyrer Rasmussen i den private realskolen et opprop om dannelse av en søndagsskole i Stavanger. Det ble samlet inn hele 265 riksdaler blant byens borgere for å få opprettet den nye skolen. Blokkdrieerne Andreas Sømme og Ole Andreas Aslachsen utførte gratisarbeid ved allmueskolen for å legge forholdene til rette for den nye søndagsskolen som skulle fa leie lokaler i byens eldste skolebygning. Gjørtler Erich Erichsen Netland (1767-1844) deltok også ved denne dugnaden med sine fagkunn-

skaper innen støping av prydgjenstander. Og så ble det kjøpt inn papir, penner, blekk, lys, ved, regnetavler, regnebøker, lysestaker, lyssakser, blekkhorn, grifler og "fleere udfordrende Nødvendigheder" til skolens første 40 elever - bestående av

Alexander Lange kom til Stavanger som prest i 1818, 26 år gammel. Da han så hvor dårlig det sto til med skolevesenet i byen, tok han initiativ til å ta Kongsgård i bruk som skole. Lange var opptatt av opplysning og han sto også bak skoletilbud for håndverkere og for barn og unge fra lavere sosiale lag. Lange ble i Stavanger mer enn 20 år, inntil han i 1839 ble sogneprest i Asker.

håndverkssvenner og - drenger i alderen 12-48 år! De fleste elevene var imidlertid mellom 15 og 20 år.

Stavanger søndagsskole ble åpnet av prost Henrik Støren søndag 1. november i 1812. Det skulle undervises i skrijving og lesing ut over det nivået elevene nådde ved allmueskolen – og skolen var gratis for elvene, noe som selvsagt var en forutsetning for rekrutteringen av barna til byens proletarer. Undervisningen foregikk mellom 16 og 18 søndag ettermiddag. Det ble forlangt plettfri vandel av elevene

Morten H. Kielland

både på og utenfor skolen. Fikk en elev tre anmerkninger i skolens protokoll for urenslighet, skjødesløshet eller oppsetsighet, var det slutt på skoletilbudet ved denne søndagsskolen.

Residerende kapellan Morten Kielland var sønn av kjøpmann Gabriel Kirsebom Kielland og hustru Birgitte Nyrop Petersen von Fyren. Kielland var født i Stavanger i 1770 og han ble student i teologi i 1796. I årene 1802-1816 var han residerende kapellan i Stavanger Domkirke. Han bodde i Brattegaten sammen med kona Anna de Rytter og barna. Allerede i 1816 forlot familien Stavanger og flyttet til Vikedal der Kielland var sogneprest fram til sin død i 1826. Morten Kielland "Var en godmodig og brav Mand hvis Evner vel ikke var fremragende, men hvis Villie stedse var den bedste", heter det i en omtale av presten som ble "far" til byens borgerlige søndagsskole.

Kielland var også skolens første bestyrer og kasserer fram til 1815 da han ble erstattet i dette vervet av kjøpmann Tarald Bahr. Bahr, prost Støren og bestyrer for byens private realskole, bergenseren Jens Florup

Rasmusen, underviste ved søndagsskolen sammen med Kielland de første årene. Skoleholder ved allmueskolen, Lars Olsen, underviste også i tillegg til student og lærer Mathias Juel.

I 1818 kom Alexander Lange til Stavanger som Morten Kiellands arvtager i residerende kapellan-stillingen. Med ham fikk den borgerlige søndagsskolen et kraftig puff i riktig retning. Skolen hadde ligget nærmest brakk noen år da Lange sammen med personalkapellan Hans Henrik Preus (for den tilårskomne Støren) og kjøpmann Bahr, tok initiativ til en restaurering av skolen i 1820. Klokker og kordegn Smith gikk også inn som lærer ved den nyopprettede skolen.

Det ble på nytt samlet inn pengemidler til drift av skolen blant byens borgere, og søndag 21. januar 1821 kunne 35 elever ta fatt ved den restaurerte skolen som fra nå av skulle få en kontinuerlig drift fram til 1886. De fleste elevene var fortsatt svenner og drenger hos byens håndverkere.

Svenn Knud Olsen hos gullsmed Andreas Blomhoff framheves i Langes erindringer som en elev han minnes med stor glede. Olsen ble premiært som skolens beste elev og fikk Helmuths naturlære som et erkjentlighetsbevis på dette. Allerede sommeren 1821 overtok kordegn Otto Omsted Smith undervisningen ved skolen for både Bahr og Preus. Fra 1822 var Smith den første lønnede læreren ved skolen.

Antall elever som søkte til skolen var økende under Langes ledelse, men dette førte også til at skolen fikk å hanskes med flere og større disiplinproblemer. Lange truet til slutt med å offentliggjøre navnene på elvene som slurvet eller skulket.

Fra 1825 ble fullmektig C. Sievers ansatt for å ta seg av noen av undervisningstimmene til Lange som hadde mange jern i ilden, men fra oktober overtok igjen Lange all leseundervisning ved skolen, der Det nye testamentet ble nyttet som lesebok.

Etter biskop Johan Storm Munchs visitas i Stavanger sommeren 1826, ble det

bestemt at søndagsskolen også skulle gi tilbud om tegneundervisning til elevene. Brødrevenn og "lieutenant" Georg Neumann Crøger tilbød seg å gi gratis undervisning fra november samme år. Undervisningen i tegning ble lagt til søndag morgen, fra 7-8 om sommeren og fra 8.30 til 9.30 om vinteren, mens den tradisjonelle undervisningen fortsatte på ettermiddagstid. Elevene som gjennomførte dette opplegget må ha vært motiverte og disiplinerte når en tenker på at arbeidsdagen om lørdagen oftest tok slutt langt ut på ettermiddagen eller tidlig kveld. 20 elever møtte opp til tegneundervisningen da den tok til søndag 19. november 1826.

I 1826 fikk bakerlærling Halvor Hermandsen honnør for å være skolens beste elev. Siden knyttet han seg til byens brødrevenner. Han hadde sitt bakeri i Kirkegate 30, der han bl.a. fostret og ga arbeid til den morløse Lucia, den yngste søsteren til Norges første afrikamisjonær, Hans Christian Knudsen.

Under eksamen i 1828 dukket Crøgers svigerfar, eidsvollutsending Peder Valentin Rosenkilde opp for å danne seg inntrykk av hva elevene ved søndagsskolen drev det til. Besøket gjorde inntrykk på kjøpmannen, for i 1830 dediserte han flere eksemplarer av grunnloven til skolen da den gamle "jacobiner" mente det virket befordrende på landets folkestyre at håndverkerne kjente sin grunnlov og hadde kunnskaper om landets styringsorganer.

I 1834 fikk søndagsskolen leie lokaler ved byens lærde skole på Kongsgård, det ble opprettet tre klasser, og undervisningstilbudet ble utvidet til også å omfatte geografi, historie og konstruksjonstegning. På nytt måtte Lange ut på tiggergang for å skaffe skolen driftsmidler.

Fra 1831 ble følgende nye lærere tilsatt ved skolen: Pastor Krog, klokker Jens Jensen adjunktene Dahle og Bøchmann, postfullmektig og brødrevenn Caspar Kruse Kielland (nevø til Morten Kielland). Vi ser for første gang at lærere ved byens

lærde skole nå bidrog med sin kompetanse og sine kunnskaper til beste for byens håndverkere. Lange underviste for øvrig selv i religion ved den lærde skole. Sanglærer ved Barneasylet i Asylgate, Johan Caspar Preus Testman, ble også ansatt ved søndagsskolen der han underviste i kalligrafi (skjønnskrift), regning og "Bibellæsning forbunden med Forstandsøvelse".

Eksamen ved søndagsskolen var offentlig og både embetsmenn, handelsfolk og håndverksmestere møtte gjerne opp for å plukke ut dyktige arbeidere de kunne ansette - eller fordi de var interessert i å følge med på skolens virksomhet. Det var tross alt dem som skapte det økonomiske fundamentet for skolen gjennom sine pengegaver.

Fra 1834 gikk medlemmene av skolens bestyrelse hvert år rundt til byens borgere og ba om en "kollekt" til inntekt til beste for skolen. I denne forbindelse ble det klaget over håndverksmesternes mangelfulle interesse for skolen, og innsamlingen nådde aldri store nok beløp til å dekke skolens utgifter. Dermed ble etter hvert skolens grunnfond oppbrukt, og i 1841 hadde skolens et underskudd på 40 daler.

Oberstløytnant Eckhoff ga fra 1835 undervisning i frihåndstegning mens Crøger fortsatt tok seg av konstruksjonstegning. Adjunktene Dahle og Bøchmann sa takk for seg da de hadde behov for en dag i uken uten undervisning av ungdommer.

I 1836 ble student Ole Blix ansatt som lærer ved søndagsskolen. Han underviste i historie, geografi, mormål og regning. Han var den første eleven fra den lærde skolen på Kongsgård som underviste ved søndagsskolen. Fra 1837 ble han enda mer engasjert ved denne skolen da Caspar Kruse Kielland måtte trekke seg fra lærerjobben da arbeidet som byens postfullmektig krevde hele hans arbeidskraft.

I 1838 drog Blix til universitetet i Christiana og cand. theol. Petersen overtok hans jobb ved søndagsskolen. Blix og Petersen fikk en årslønn på 20 spesidaler hver.

Antallet elever var på retur, og geografi-, historie- og tegneundervisningen falt nå ut. Dermed sto skolen tilbake med sitt opprinnelige skoletilbud med lesing, skriving og regning på timeplanen.

I 1839 ble Alexander Lange utnevnt til sogneprest i Asker, og sammen med kona og et flertall av sine 13 barn, forlot han Stavanger samme år. Lange hadde gruet for å slå seg ned i avkroken på Vestlandet, men i erindringens klare overlys kaller han årene i Stavanger for "den største Sum af mine bedste Aar". Lange gjorde gjennom en 20 års periode et prisverdigg og uegenlyttig arbeid til beste for søndagsskolen og byens håndverkervener. Grunnet dattersønn Alexander Lange Kiellands beiske karakteristikk av morfaren som en "herskesyk Satan", har Lange fått et urettferdig dårlig ettermæle i Stavanger. Innsatsen hans for skolen, forteller i alle fall om meget verdifulle kvaliteter hos denne presten, kvaliteter som burde kvalifisere ham til å få en gate oppkalt etter seg i den byen hvor han etterlot seg så mye ulønnet arbeid i sine beste manndomsår.

Pastor Krog overtok deretter ledelsen av søndagsskolen, men han hadde ikke samme engasjement knyttet til skolens virksomhet som Lange, og skolen stagnerte fram mot 1841 da han forlot byen. Hans Jenssen Krog var stavangergutt. Han var født i byen i 1809 som sønn av amtmann Wilhelm Frimann Krog og Drude Maria Heiberg, og han fikk sin første undervisning av løytnant Terchelsen i hjembyen fram til 1826. I 1832 ble han cand. theol. fra Universitetet i Kristiania. Fra samme år var han personalkapellan hos prost Gunder Langberg i Stavanger. I tillegg til undervisningen ved søndagsskolen for håndverkssvenner fikk han også tid til å undervise som timelærer ved latinskolen på Kongsgård. I 1841 forlot han Stavanger - for å overta res.kap. stillingen ved Nordrehaug kirke. Siden ble han sogneprest i Fana - og i 1859 og 1862 ble han valgt inn på Stortinget.

Da Krog forlot byen, falt det i den nye

residerende kapellan Magnus Gjørs lodd å lede skolen videre. På ny måtte skolens økonomi sikres gjennom kommunale og private bidrag. Skolen fikk fra 1843 egen direksjon bestående av kjøpmennene J. Chr. Zetlitz, Torger Siqueland, smedmester Peder Oftedal og handelsfullmektig O. Chr. Sand.

I 1843 sto en nyreist allmueskole på grunnmuren etter den gamle, og på nytt fikk søndagsskolen leie lokaler i byens allmueskole. Seks av byens yngre kjøpmenn tok på seg å undervise en time annenhver uke - uten lønn. Disse kjøpmennene var Iver Siqueland, Jens Hansen, Tollef Mouritzen Undem, H. Peersen, A. Andersen og Hendrik Svensen.

Pedellen ved den lærde skole, Thore Hindal, ble ansatt som en slags vaktmester også ved søndagsskolen med en årslønn på 5 spesidaler. Han kjøpte inn lysplater av blikk, for å forsterke lyset fra stearinlysene, lyssaker av billigste sort og talg til å støpe stearinlys av. Allerede 7. mars 1844 ble imidlertid Hindal avskjediget grunnet "hans usle Forfatning".

Den nye vaktmesteren skulle legge i kakkelovnen i god tid før lærere og elever kom om morgenen, pusse blikkplatene til lysene og åpne og lukke dører og ellers utføre forefallende arbeid han ble satt til av lærerne.

Kontorist Johan Caspar Testman ble avskjediget i 1844. Han skulle erstattes av en "energisk og drivende Lærer" - en formulering som vel antyder noe om hvilke egenskaper Testman manglet.

Nye gratislærere ved skolen fra 1844 var konsul Jens Kielland (far til forfatteren), grosserer Jacob Kastrup Sømme, cand jur. Nerdrum, kontorist Larsen og stud. med. Heinrich Zetlitz. Kjøpmennene Iver Siqueland, Andersen, Henrik Svensen og Thor og Martin Siqueland fortsatte, men kontinuiteten i de ulike fagene ble svekket av den turbulente lærerstaben. Men skolen tjente jo økonomisk på alt dugnadsarbeidet.

Magnus Gjør mente at det offentlige nå fikk overta driften av skolen som i så stor grad tjente samfunnets interesser. I alle fall ville han tre tilbake som leder for skolen. Håndverkerne Chr. Larsen, Bendix Aske, L. Lien og Osmund Baardsen var redde for at skolen skulle bli nedlagt, og de forfattet derfor et brev til skolens direksjon datert 30. april 1846, der det ble oppfordret på det innstendigste, om at skolens virksomhet måtte fortsette.

Skolen hadde på dette tidspunktet kun to lærere, kandidat Søren Olaus Sørensen og handelsfullmektig Andersen. Som ny lærer ble ansatt kontorist og den første sekretæren i Det norske Misjonsselskap Mons Johnsen Erga fra Klepp. Søkningen til skolen tok seg nok en gang opp igjen, og til sammen 72 elever startet opp på søndagsskolen sommeren 1846.

Skolen fikk et kommunalt bidrag på 90 spesidaler per år, men fortsatt ville ikke det offentlige overta ansvaret for driften av skolen. Tollkasserer Løvdahls legat på 500 spesidaler kom derfor godt med da nytt budsjett skulle vedtas.

I 1876 ble det opprettet en teknisk aften-skole i Stavanger. Denne skolen kom i gang i 1878 og ble etter hvert en konkurrent til søndagsskolen fordi den var mer anvendelig i forhold til framtidige yrkesvalg enn den gamle borgerlige søndagsskolen var på 1870-tallet.

Dermed sto søndagsskolen for fall. Skolens siste lærere var Sven Oftedal, Hamre og Tønnesen. Skolens siste pedell, T. Taarland, var også ansatt som pedell ved St. Petri skole.

I 1886 innstilte den borgerlige søndagsskolen sin virksomhet, og byens yrkeskoler overtok etter hvert denne skolens oppgaver.

I sin meget grundige bok "Skolen for det praktiske liv", som også er hovedkilde for denne artikkelen, skriver Kåre Dreyer Dybdahl: "Søndagsskolen var en betydelig kulturell faktor i de bortimot 70 år den var i virksomhet. Den folkeopplysningsvirk-

Kongsgård.

somhet som ble utført av dens lærere, kan knapt vurderes høyt nok. Etter sin tids forhold var den en god videregående skole for de mindre bemidlede i samfunnet."

KILDER:

Dybdahl, Kåre Dreyer. Skolen for det praktiske liv. Stavanger søndagsskole med borgerlige fag 1812-1886.

Stavanger 1966

Kielland, Axel: Familien Kielland. Christiania 1897

Kielland, Axel: Stavanger Borgerbok. Stavanger 1935

Løwold, Oluf Andreas: Biografiske efterretninger om præster i Stavanger fra Reformationen indtil vore dage.

Stavanger 1960

Rygh, Sigurd: Grundleieforhold i eldre deler av Stavanger 1600-1850. Stavanger 1974.

Stavanger bystyres forhandlinger 1837-1843. Utgitt av Stavanger kommune 1919. Stavanger 1814-1914. Stavanger 1914.

Stavangergutten som ble 1900-tallets store kirkeleder.

av Reidar Fraffjord

I slutten av 1920 – årene ble et vennepar i Oslo viet av en av landets fremste geistlige. Brudgommen hadde dagen før bryllupet vært syk, og det ble derfor arrangert slik at paret skulle få sitte like foran alteret. Uheldigvis var det denne lørdagen en helt ny og synlig nervøs kirketjener som gjorde tjeneste. I løpet av seremonien kom man til et ledd hvor brudeparet skulle reise seg og bli stående. Da de igjen skulle sitte ned, trakk kirketjeneren av en eller annen grunn stolen vekk fra bruden, slik av hun ramlet i gulvet!

Kvinnen kom seg imidlertid raskt på benene igjen før presten, høytidelig og verdig, med en stemme som om dette hørte med i ritualet, kunngjorde: "Da kong Olav steg i land på Norges kyst, gled han og falt. Da sa Rane kongsfostre: Nå festet du din fot i landet, herre konge. Slik er det nå også for deg, Elsebeth; nå festet du en fot i det landet du nå går inn i. Og dette ditt fall skal være deg til hell og lykke.!" Sitatet var temmelig ordrett etter Snorre, og det gikk et gisp gjennom forsamlingen av forskrekkelse, men ikke minst beundring. Høytideligheten fortsatte som om ikke noe uvanlig hadde skjedd.

Personen som rådsnart og elegant løste opp denne lett traumatiske floken som oppstod, skulle etter hvert markere seg som en av de mest betydelige kulturpersonligheter og kirkeledere i Norge på 1900 – tallet. Han kom til verden her i Stavanger i skjebneåret 1884 hvor hele vår samfunnsordning var under omdannelse,

Som 3 åring i Stavanger i 1887

hvor liberale ideer om demokrati og folkesuverenitet stod mot konservativt forsvar for den gamle embetsmannsstaten.

Natten til den 25. oktober ble det utkjempet en annen form for dramatik, en kamp på liv og død i et hjørneværelse i annen etasje i Erichstrupsgate 14, den kjente Sindinggården på Bergeland hvor familien bestod av den 28 år gamle adjunkten og teologen ved Kongsgård skole, Otto Jensen, og hans 10 år eldre hustru, Marena.

Da den tilkalt huslegen, dr. Vem-mestad, alvorlig forkynte valget mellom å redde enten barnets eller morens liv, stod den nygifte overfor sitt livs dilemma. Men et svar måtte han avgi, og det ble at hustruen skulle berges. Barnet ble omsider forløst, tullet inn i et ullteppe og lagt ned på gulvet, og legen og en menighetsdiakonisse konsentrerte seg om å stille den

medtatte moren. Ungen var blitt avskrevet som dødfødt. Da med ett hørtes det tydelige livstegn borte fra teppet, og snart stod man med en lys levende guttepojk i armene!

Dramaet hadde fått en lykkelig utgang; Eivind Josef Jensen, mange år senere kjent under etternavnet *Berggrav* både i vide kretser i vårt land og i internasjonale miljøer, hadde bestått sin første kraftprøve. Stavanger skulle bli hjemstedet i to perioder under oppveksten, og det er en del trekk fra disse årene jeg vil trekke frem i denne lille skissen min. Det må likevel være på sin plass utover dette å nevne noen karakteristika ved denne prelaten av helt uvanlige dimensjoner.

Biskop Eivind Berggrav utmerket seg med en lynrapp intelligens som alltid visste utvei i alle mulige sakskomplekser, og som livet igjennom hadde ytterst krevende funksjoner som han fylte på en fremragende måte. Snart var han i Norge og snart i Amerika. En dag var han å finne i *Vitenskapsselskapet* og neste dag som taler i en kameratklubb for alkoholikere. Han kunne være i audiens på kongens slott og like etterpå sitte i sjelesørgerisk samtale i en fengselscelle..Ved evangeliske aksjoner var han vekkelsestaler, mens han dagen derpå opptrådte som opposent ved doktordisputaser på Universitetet. Han skrev bibelhistorie for folkeskolen og anmeldte skjønnlitteratur så å si i samme åndedrag. Han kunne diskutere jus med jurister og medisin med leger.

Hans første tid i vår by var fra fødselen til året 1889. Etter å ha bodd på Østlandet til han var 15 år, var han tilbake i fødebyen fra 1899 til han avla examen artium ved Kongsgård skole i 1903. I den første fasen, mens foreldrene etablerte et sosialt nettverk i Stavanger, var tantene Rings hjem ved Breiavatnet et fast holdepunkt i familiens liv. I hjemmet til fire ugifte søstre i 50 – 60 års alderen hadde bryllupet stått, og på *Frøknene Rings pikeskole* hadde Otto Jensen religionstimer som gav en kjærkommen

ekstrainntekt. I sine fire første leveår oppholdt lille Eivind Josef seg etter sigende like mye i deres hjem som i sitt eget. Og der ble han behandlet nesten som et barnebarn i denne viktige livsfasen.

Stavangerdialekten måtte imidlertid vike for Østfoldmål da faren fikk et prestekall i en bygd ved Halden. Familien kom først tilbake til Stavanger etter at Otto Jensen var blitt utnevnt til residerende kapellan i St. Petri menighet. I stedet for å begynne på gymnaset høsten 1899 delte han tiden mellom verkstedpraksis på *Vålands mekaniske verksted* og *Teknisk aftenskole*. Grunnen til dette var at faren ønsket at sønnen skulle vente med gymnaset til den nye reallinjen ble innført i Stavanger. Eivind Josef ville nemlig egentlig blitt ingeniør; han hadde utpregete tekniske anlegg.

Allerede som gutt var han en mester i fotografering. Han konstruerte bl.a. sitt eget fotografiapparat med en sigarkasse som baseelement. Denne hobbyen kom til å beskjeftige han mye de kommende år. På denne tiden hadde han også et ikke helt vellykket forsøk på å lage en "elektrotermaskin". Talentet for det tekniske var likevel ubestridt og åpenbart for alle.

Fabrikkarbeidet fascinerte imidlertid på ingen måte den knapt 15 år gamle gutten. Etter at han i flere måneder hadde stått ved en stempelmaskin som ustanselig slo hull i dørhengsler, fikk han nok av det moderne industriarbeidets monotoni. I stedet fikk han våren 1900 god tid til å dyrke friluftsliv og sin hobbyvirksomhet.

Høsten samme året begynte han så på gymnaset. Ikke overraskende fattet han størst interesse for de nye realfagene; kjemi, fysikk og matematikk. Hans egen far ble klassens religionslærer, og for unge Eivind ble dette en positiv opplevelse. Otto Jensen la særlig vekt på å innføre de nye gymnasiaster i Immanuel Kants filosofi, og sønnen slukte begjærlig opphavets grundige utredninger om emnet. Hos Kant fant han selv en slags motvekt mot den kompakte, naturvitenskapelige tenkemåten.

Samtidig tok han til med å lese *Kirke og Kultur* regelmessig; det gjaldt å finne en bro mellom tro og vitenskap. Han fikk i stand bibeltimer i Bergelandsgt. 50, hvor familien nå bodde, under ledelse av Karl Ludvig Reichelt som den gang var elev ved *Misjonsskolen*. Gjennom kontakten med miljøet her mottok han viktige inntrykk fra den kjente Madagaskar – misjonæren Johannes Johnson. Pinseuken i 1902 hørte han Johnson tale i flere av kirkene på Jæren, og etter den uken "svingte" han over fra ingeniør – linjen og tok beslutningen om å bli prest og gå i farens fotspor.

Rundt århundredskiftet hadde den teologiske debatt tilspisset seg, og denne striden opptok Eivind Jensen. Hans første offentlige foredrag ble avholdt i gymnasiastsamfunnet *Idun* på Kongsgård skole. Det hadde tittelen *Den kristelige religion og dannet ungdoms forhold til den*. "Hvorfor blir de unge fritenkere, hvorfor makter de ikke religionen", spør han. "Kan svaret finnes i en utilfredsstillende religionsundervisning i skolen og i en kirke som har kommet på etterskudd i forhold til tidens kultur? Prestenes forkynnelse er preget av svada, mens ungdommen vil ha forstandig, klar og grei tale. Mange kristne fordømmer unge som går på ball eller i teateret, og dessuten fører skolens undervisning til at de unge betrakter kristendommen som

noe livsfernt og uforståelig" hevdet den unge kritiker.

Senhøstes 1902 tok den 18 år gamle gymnasiast mot til seg og sendte en lang artikkel til Stavanger Aftenblad hvor han videreførte mange av de tankene han hadde trukket frem i sitt foredrag. Til sin store overraskelse fikk han tilbakemelding i form av et imøtekomende brev fra redaktør Lars Oftedal, og i julemåneden kom dobbeltartikkelen på trykk på avisens første side, dog uten underskrift.

Skolearbeidet gikk også lett unna, og våren 1903 var han Kongsgårds eneste preseterist etter de skriftlige prøvene. Dessverre ødela en Tf. i forhåndskarakter i fransk muligheten for å få prae ceteris som hovedkarakter. Og dermed var også Eivind Josef Jensens Stavangertid kommet til en ende. (Berggravnavnet fikk han Sosialdepartementets tillatelse til å bære i 1917. Navnet hadde han etter farmoren.)

Hans senere liv og virksomhet faller utenom rammen for denne korte artikkelen. Men ingen vil komme utenom hans navn når 1900 – tallets kirke- og kulturhistorie skal skrives. Berggrav døde i 1959 og den sterkeste drivkraften i hans 75 årige liv var å få gi rom for et grensesprengende møte mellom det guddommelige og det menneskelige.

I 1903 var det 18 artianere på Kongsgård skole, 1 pike og 17 gutter. Her er 10 personer samlet, Eivind Berggrav Jensen sitter til høyre på bildet.

Pioner i Stavanger

Av Harald Tønnesen

Stavangers første bil.

Få er vel egentlig klar over hvilken betydning Stavanger-distriktet har hatt for den motoriserte samferdsel i Norge. Pionertiden i norsk bilhistorie går fra siste del av 1800-tallet og frem til 1909 da den første bilutstillingen fant sted her i landet, og i denne utviklingen har Stavanger en sentral plass.

Den første bilen som kom til Norge var en Benz Phaeton som ble importert fra Tyskland til Gjøvik i 1896. I 1898 kom den andre bilen til Norge, også den fra Benz fabrikken i Tyskland. Det var den første bilen i Stavanger og den første bilen som rullet i hovedstadens gater.

De sikreste kildene vi har fra den tiden er avisene, og nedenfor er en del utklipp fra norske aviser i oktober og november 1898. Bilen, eller motorvognen som den kaltes, var en Benz Comfortable som var innkjøpt av Fabrikkeier T. Rønneberg.

EN NYHED I BYEN

Motorvogn nævnes ofte fra Udlandet. Den ser ogsaa ud til at have vundet Tillid. Da Zolaprocessen var fore i Versailles, kjørte Zola og Advokat Labori bort i en Motorvogn.

Nu snart bliver ogsaa en Motorvogn at se i Stavanger. Hr. Fabrikkeier T. Rønneberg har en underveis fra Tyskland til Stavanger. Den tyske Fabrikk har i løbet av 5/4 Aar leveret ikke mindre end 1800 Motorvogne. De fleste er solgte til London, Paris og Berlin. De drives med Benzin og styres lettere end noget Hesteforspand. Kan reguleres til at gaa fort og sent efter Behag, opad og nedad Bakke, vige og vende.

Den af Hr. Rønneberg indkjøbte er en meget let Vogn. Den har Rum for 3 Personer, kan kjøre i de forskjelligste Tempo, endtil 30 Kilometer i Timen og greier Bakker med stigning af indtil 1 paa 10.

Vognen er udtaget af Hr. Ingeniør Rønneberg og prøvekjort af ham og hans Bror. De har fundet, at den helt holder, hva der loves.

Det skal blive morsomt at se denne første Motorvogn løbe afsted hurtigere end det raskeste Hesteforspand. Naturligvis vil der fra først af blive kjørt forsigtigt. Med det er en Nyhed saa stor, at den under alle Omstændigheder vil vække meget Opmærksomhed.

Drivkraften er Benzin. Den hertil indkjøbte Vogn for $1\frac{3}{4}$ Pfenning paa hver Kilometer, og det er billig Drivkraft. Herfra til Malle 7-8 Pfenning. Vognens Vegt er 360 Kilogram. Hvis drivkraften havde været Elektricitet, maatte Vegten paa Grund af de tunge Akkumulatorer blevet omkring 1800 Kg. for en Vogn.

Nogen hver er spændt paa at se denne nye Mærkværdighed. Om en Ugestid vil den altsaa være her.

Stavanger Avis, 6. oktober 1898

MOTORVOGNEN

bliver en eiendommelig Nyhed i vore Gader og paa vore Veie. Tidligere maatte en have Kongens Tilladelse til at benytte en saadan Vogn, men Loven herom af 1863 blev i 1892 ophevet, og ifølge Amtmandens Udtalelse trengers nu ikke mer Tilladelse for en Motorvogn end en hvilken som helst anden Vogn.

Det er for de nye Hovedveie, som fører ind til Byen, givet en Bestemmelse af Stavanger Amt, at Hjulfælgerne paa tunge Lastevogne maa være 9.1 cm brede og Hjulene 1.25 m høie og for andre Arbeidsvogne Fælgerne 7.8 cm brede, Fremhjulene 65 cm og baghjulene 90 cm høie.

Men en let Kjørevogn som denne Motorvogn kan kun sammenlignes med en Trille. Motorvognens Vegt er endog mindre end en saadan. Motorvognens Hjul er byggede som Bicyklenes og er omgivne af tykke massive Gummiringe.

Stavanger Avis, 7. oktober 1898

MOTORVOGNEN

Den af Hr. T. Rønneberg kjøbte Motorvogn afsendtes fra Hamburg med Rudeskibet igaa.

Stavanger Avis, 19. oktober 1898

MOTORVOGNEN

Den af Hr. Fabrikkeier T. Rønneberg kjøbte Motorvogn er andkommen. Den ser meget elegant ud. Kan styres med største Lethed og bræmses i et Øieblik. Der er meget Sindrigheid nedlagt i en slig Historie, og alt er iagttaget for at skaffe en sikker og stø Kjørsel. Den drives med Benzin. Denne bringes til at eksplodere ved Antendelse fra et elektrisk Batteri, som er placeret under Sædet.

Selve Maskineriet er anbragt bag dette, men vel overdekket, saa det ikke sees.

Paa lidt Afstand ser det ud som en almindelig Vogn. Rum til 2 Personer paa Bagsædet og 1 paa Forsædet. At styre med et Rat. Ved at trykke paa en gummiblære frembringes en skarp Signallyd.

Folk sil saagten glo, første Gang Vognen viser sig offentlig.

Stavanger Avis, 21. oktober 1898.

MOTORVOGNEN

har allerede været i gang i Formiddag. Den blev styret rundt inde i Hus, og det gik meget fint.

I Eftermiddag er vognen ude paa sin første Tur, og Reaktøren er efter Hr. Rønnebergs Indbydelse med paa denne.

Det gik udmærket. Vi sad tre i og lod det staa til, flere Gange frem og tilbage Jernbaneveien, vendte som ingen Ting. Lidt seigt op Stigningen fra Jernbaneveien og ud Ladegaardsveien, men den greiede det letvindt op forbi Theateret. — Med lidt Øvelse maa den kunne vende villigere end nogen Hest. Og Bremsen tager Farten af den straks, selv om det er nedad bakke, Fra Theateret ned Musægaden blev Farten saknet Gang paa Gang. Ligesaa ned Torvebakken.

Naturligvis var det vanskelig med den store Guttessverm, som var paa Ferde

overalt. Den gaar ganske stille, saa den er meget behagelig at sidde i. Paa flad Vei stryger den afsted noget ganske ordentlig. Hestene tog det forstandig overfor den nye Konkurrent.

Stavanger Avis, 22. oktober 1898

MOTORVOGNEN

har der været kjørt en Del med, siden vi var med Hr. Ingeniør Rønneberg paa den første Prøvetur Lørdag. Der har været kjørt lige til Solakrossen. Forskjellige Smaating er nu rettet, saa det gaar ekselent.

I dag var vi med paa en tur ud Rannebergveien, lige til Ranneberg Kirke. Paa Grund af de mange Kjørende vi mødte, kunde vi ikke drive paa med fuld Fart og maatte flere Gange sagtne Fart og stanse.

Det viste sig at den ene rem var for slap, saa den gled paa Remskiven, hvilket ogsaa bidrog til, at Farten ikke blev saa stor. Dessuden maa der endnu kjøres forsiktig. Vi brugte ca. 30 Minutter fra Ranneberg Kirke til Olafskleven og fra 5-kilometerpladen 20 Minutter. Men 5 Km. Paa 20 Minutter er vel kjørt.

En Suldøling, som saa paa Motorvognen, udkastede den Tanke, at den kunde bruges til mange Ting, til Skyds og Kjørsel paa Landeveien, til at drive Træskemaskin, Hakkelsmaskin, Separator og andre Gaardsmaskiner hjemme paa Gaarden. Og der er ingenting i Veien derfor. Det er bare at sætte en Drivrem paa, saa kan Maskinen drive hvadsomhelst. Den har Kraft nok til det, hele $2\frac{3}{4}$ Hestekraft.

Stavanger Avis, 27. oktober 1898

MOTORVOGNEN

Hr. Ingeniør Rønneberg afreiser i aften til Kristiania for at vise frem Motorvognen der.

Stavanger Avis, 27. oktober 1898

DEN FØRSTE MOTORVOGN I KRISTIANIA

kjørte i dag ved 12-Tiden gennem Torvgaden. Vognen, der drives med en Benzin-

Arne Rønneberg. Sønn av fabrikkæier Tøres Rønneberg. Det var han som fikk i stand kjøpet etter et besøk hos Carl Benz og som senere for en stor del stelte med bilen.

motor, vakte meget Opsigt i den sterkt befærdede Gade.

Aftenposten, 12. november 1898

MED EN MOTORVOGN

foretoges i dag Prøvekjørsel i Overvær af Politimester og Stadsingeniør. Det er Stavangermanden Rønneberg, der er kommen hid med sin Benzinmotorvogn. Kjøretøiet, der er en firehjulet Kaleschetrille med Plads for to Personer, veier foruden Beholdere 360 Kg. Den koster Kr. 2700 og kan paa jevn Vei tilbakelegge indtil 30 Km. i Timen. Benzinbeholderen er tilstrækkelig for en Streckning af 40 Km. med vanlig fart. En Reservebeholder kan supplere det ordinære Benzinkvantum, saa dette varer over 100 Km. Motoren er forsynet med Gummihjul, men larmer ikke destomindre noget, ligesom den udvikler nogen Lugt.

Motoreieren er givet Tilladelse til at kjøre i Byens Gader. Imorgen vil der vistnok blive Anledning til at see det nye Kommunikationsmiddel paa Drammensveien.

Morgenbladet, 12. november 1898.

I MOTORVOGN

Vi har nu flere Gange omtalt den af Stavangermanden Rønneberg importerede Motorvogn som for Tiden vises frem her i Byen. I Lørdags var saaledes Politimesteren og Stadsingeniøren ude at kjøre med Vognen. I dag har det været vor Tur. Vi traff Hr. Rønneberg med den morsomme lille Trille nede paa Fæstningspladsen og blev strax inviteret paa en Kjøretur. Det er unegtelig et fornøieligt Befordringsmiddel. Naar Vognen staar stille, og Maskineriet er i Gang, larmer den ikke saa lidet, men naar den gaar, høres der nesten ingen Larm, og jo fortere den gaar, des mindre larmer den. Vi fik en Prøve paa det, men sandelig foretrækker vi lidt Larm, thi Vognen gjorde en ligefrem ængstelig Fart, naar den saaledes var lydløs. Man skulde tro, at det var lidt Hexeri med Styling og Regulering af Farten, men alt viste sig at være meget enkelt. Da vi havde kjørt rundt et Par Minuter, anmodede Hr. Rønneberg os om selv at tage Ledelsen og da Tid er Penge, satte vi Ligesaa godt Kursen lige hjem i Øvre Voldgade. Da vi ikke i mindste Maade tør paaberaabe os nogen dypere teknisk Ind-

sigt, er der kun en mulighed: Vognen maa være saa let at styre og behandle, at enhver kan gjøre det.

Morgenbladet, 15. november 1898

Motorvognen ble i Kristiania en tid og mange fremstående personer fikk anledning til å prøve vognen og kjøre sin første biltur. Det er fortalt at også kronprins Gustav (sener konge av Sverige) under et besøk i Kristiania var med på en prøvetur med denne bilen, og dette kan man godt forstå når men kjenner til kongens store interesser for biler allerede på den tid.

Forfatteren Theodor Dahl har i sin bok "Byen og menneskene" skildret hvilke mektige inntrykk "Den røde bilen" gjorde på ham selv og andre som kom i nærheten av den. Det er fornøylig beskrevet.

Denne vognen, som var den minste Benz-typen, putret og gikk i Stavanger et par år. Motoren ble senere tatt ut og montert i en båt.

Rønneberg ble agent for Benz og han forhandlet om salg av større vogner for rutedrift.

Men va det ikkje han far og de?

Av Jan Gjerde

Det er sjelden at jubileumsbøker for bedrifter og organisasjoner er interessant lesning for andre enn helt spesielt interesserte. De kjøpes da også helst av de som er omtalt i boken, eller som har spilt en rolle i beretningen. Denne typen bøker skives også som regel på oppdrag av jubilarer. De fleste forfattere vil vel da klokkelig avstå fra "å bite den hånden som før en".

Denne innledningen til omtale av Gunnar M. Roalkvams bok "Fra ambolt til plattform", utgitt i anledning 100-års jubileet til Stavanger Jern og Metall, avd. 25 Fellesforbundet i 2002 på Wigestrands Forlag, er begrunnet av at vi i dette tilfellet har fått en jubileumsbok som bryter helt med denne type bøkens tradisjonelle form og innhold. Redaksjonskomiteen (for det har denne typen bøker alltid) har valgt å avstå fra en vanlig beskrivelse av foreningens liv gjennom hundre år. I boken er det et vedlegg som lister opp foreningens tillitsvalgte med navn og kun det. Den utgjør litt i overkant av en halv side. Dermed har komiteen lastet av forfatterens skuldre byrden ved å skulle yte "rettferdighet" i behandlingen og omtalen av foreningens tillitsvalgte gjennom hundre år og andre foreningsinterne forhold. Tillitsvalgte er kun omtalt når det har spilt en rolle av betydning i bokens fortelling, ellers er de

utelatt. Dette er voksent gjort. Men så har komiteen til gjengjeld også fått en forfatter som er oppgaven voksen.

En dramatisk fortelling om Stavangers vekst og fall som industriby

Denne boken er en historiefortelling om et stort utsnitt av arbeidslivet i Stavanger med utgangspunkt i det man litt bredt kaller for jern- og metallindustrien. Den vokste fram på 1890-tallet og hadde sin storhetstid på 1950- og 1960-tallet, og har stått i sentrum for store utviklingsprang og omstillinger i Stavangers næringsliv og næringsgrunnlag gjennom hele 1900-tallet og fram til denne dag. Som historiefortelling er den blant det aller beste som er publisert om Stavanger på 1900-tallet. Det skyldes at den inneholder en dramatisk fortelling om en stor gruppe arbeidstakere i en sektor som på mange måter utgjorde fundamentet for Stavangers vekst og hvor arbeiderne senere fikk merke på kroppen dens fall som en av landets ledende industribyer. Men det skyldes ikke minst at forfatteren

Maskinarbeidere og kjelesmeder ved Rosenberg Mekaniske Verksted i Sandviken fotografert rundt 1900.

er innsiktsfull og kunnskapsrik utover bokens kjernestoff. Hans analyser av utviklingstrekk og sammenhenger er preget av at han har en genuin forståelse av de prosesser som styrer samfunnsutviklingen og hvordan ting griper inn i hverandre. En slik forståelse er ikke helt vanlig, særlig ikke i akademiske kretser.

Ikke minst lykkes han i på en fortreffelig måte å belyse interaksjonen – og årsak og virkning – mellom demografiske faktorer, ideologiske drivkrefter, lokale kulturelle og mentale særtrekk, markedsmessige drivkrefter, enkeltpersoners evne til å gå foran, teknologiske nyvinninger, nasjonale og internasjonale politiske og økonomiske forhold - og ikke minst: Konsekvensene av de tapte slag og av seierne.

Arbeidskjøper eller arbeidsgiver?

Denne bedømmning av boken kan kreve et lite forbehold. Forfatteren sier tidlig i boken at han skriver om sine egne. Hans tidligere forfatterskap, dikt og mange foredrag har også plassert ham som ideologisk

forankret på venstresiden. Han bruker konsekvent den marxistiske betegnelsen "arbeidskjøper" (et ord som ikke er tatt med i Riksmålsordboken!) i stedet for "arbeidsgiver". Er det med et slikt ståsted mulig for forfatteren å gi en fremstilling av sitt tema som oppleves som relevant og rettferdig? Så langt jeg kan bedømme det, må svaret bli ja; forutsatt at man aksepterer og forstår at dette er en fortelling skrevet av en forfatter med et tydelig ståsted. Heller ikke Jern og Metall avd. 25 har harmoni og konsensus som sitt mål og ståsted. Foreningen har gjennom hele sin historie vært en kamporganisasjon for sine medlemmers interesser. Historien er fortalt med en subjektiv stemme. Samtidig har den saklig og faglig tyngde. Det er dette som løfter boken opp over det alminnelige.

Jeg tar i det følgende med noen "tidsbilder" fra bokens fortelling – og de er valgt fordi de har så tydelig relevans, eller utgjør kommentarer, til dagens situasjon i arbeids- og næringsliv.

Minuttstreiken i 1918

Vår generasjon forbinder gjerne arbeidskonflikter med streiker. Slik har det ikke

alltid vært. De første arbeidskonflikter var tvert imot "lockout", arbeiderne ble utstengt fra sine arbeidsplasser. For øvrig var det, som mange lesere vil huske, N.A.Fs lockout i 1986 som førte til både Willoch-regjeringens fall og til at N.A.F.s toppleder måtte gå. Men streik var et våpen som ofte ble tatt i bruk på 20- og 30-tallet, og kom på mange måter til å gjøre disse to tiårene til en særs vanskelig og konfliktfylt periode, uansett hvilken side man ser saken fra. Både politi og det militære ble satt inn mot streikende arbeidere.

Ved de fire store industribedriftene, Rosenberg, Støberi & Dok, Beslagen og Trådstiften oppsto det i 1918 en konflikt om det å passe arbeidstiden. Saken var at mange arbeidere bodde så nær fabrikk og verkstedet at de kunne løpe hjemmefra, når fabrikkpipene blåste. Arbeidsgiverne forlangte at arbeiderne skulle være på plass på dette tidspunkt. De arbeidere som ikke innfant seg i tide, ble ganske enkelte ikke sluppet inn, og tapte derved arbeidsfortjeneste og dyrtidstillegg. Var de heldige, slapp de inn til frokost-pausen. Denne innstramming forklarer forfatteren med at bedriftene befant seg i en overgang mellom mer individuelle, håndverksbaserte arbeidsoperasjoner til større grad av fabrikkpreget, spesialisert fagarbeid som krevde samspill mellom arbeiderne om arbeidsprosessen. For å få effektivitet og produktivitet opp, måtte alle være på plass til forutsatt tid. 800 mann i Stavanger streiket for retten til å komme for sent på jobben i 14 dager. Dette var en spontan aksjon som ikke var støttet av Jern- og metallavdelingen eller det stedlige styret. Det ble ført forhandlinger og saken ble til slutt avgjort i Arbeidsretten, som ga arbeidsgiverne fullt medhold. I ettertid ble minuttkonflikten, også i fagbevegelsen, sett på som en håpløs og målløs konflikt, utløst av agitasjon fra en liten gruppe utenbys, syndikalistiske arbeidere, og som bidro til å sette fagforeningsarbeid generelt i miskreditt i store deler av befolkningen.

De fleste arbeidere i Stavanger hadde sine røtter i byens pietistiske oppland, hvor begreper som pliktoppfyllelse og samarbeid om oppgavene var en del av moralen.

Kamp for lønn og sosial trygghet

Arbeidskampene etter den første verdenskrig dreide seg først og fremst om lønn og tariff. Kamp mot dyrtid, ble avløst av kamp mot lønnsnedslag. Deflasjonen i mellomkrigstiden som fulgte av Norges Banks pari-politikk kostet blod, både i næringslivet og blant arbeidstakerne. Samtidig truet en skyhøy arbeidsledighet og stadig svekket konkurransevne for norske produkter. Konfliktene kom til å stå i kø. Konfrontasjonene ble voldsommere.

I denne situasjonen var det ikke mange som hadde sans for kamp for arbeidsforhold, sanitære forhold og arbeidsmiljøet generelt. Jernarbeiderne representerte en "maskulin" kultur. Dette var ikke arbeidsplasser for mammadalder og nøbne renslighetsapostler, forteller forfatteren. Én av fagbevegelsens oppgaver var å gå foran i arbeidet med å utvikle en indre solidaritet blant arbeiderne. Det var ikke lett. Historien til Gabriel Ekenberg gir et bilde av en tid hvor ikke bare de psykiske belastninger ved usikkerhet og nedverdiggelse var stor, men hvor også de rent fysiske anstrengelser var enorme for mange. Hans far ble alvorlig skadet i en fot ved en fallulykke i dokken på Rosenberg. Det gikk seks måneder før han kunne gå igjen, og da ved hjelp av krykker. Da han kunne gå på én fot, trakk de halvdel av de pengene han fikk fra Rikstrygdeverket. Da han etter legens mening kunne stå på begge, trakk de nesten alt. Han ble tvunget tilbake i arbeid for å overleve. Han gikk til arbeid, og startet en halv time tidligere enn sønnen for å rekke fram i tide. Det hendte ofte at Gabriel tok igjen sin far på veien. Han hadde måttet sette seg ned for å kvile.

Dette var i en tid hvor det å ha et handikap var alvorlig – det var en grense for hvor langt arbeidskameratene kunne strekke seg

når de arbeidet under harde akkorder. Det skulle ennå gå mange år før arbeidsmiljø ble en kampsak for jernarbeiderne.

Arbeid og kapital samarbeider

Etter stortingsvalget i 1935, hvor slagordet til Arbeiderpartiet var "By og land, hand i hand", kunne Nygårdsvold danne sin første regjering. Det innebar et tidsskille, både i ideologisk tenkning og i fagforeningenes fokus. Klassekampens retorikk måtte vike for en mer jordnær politikk. Allerede i 1931 hadde forbruksforeningene i Stavanger gått inn med kapital for å få fart på Rosenberg Mekaniske Verksted på Buøy. Som et ledd i omstruktureringen av skipsbyggingindustrien ble Stavanger Støberi & Dok nedlagt i 1933, og alt ble samlet på Buøy. Likevel gikk det til å begynne med nokså tregt også på Buøy. I perioden 1921 til 1936 ble det ikke igangsatt et eneste nybygget skip. På grunn av kapitalinnsprøytingen fra Forbruksforeningen Økonom, Bikuben og Produksjonslaget Samhold, presset fagforeningene igjennom at det begrensede arbeidet som var ved Rosenberg skulle gå på omgang i 14 dagers økter. På slutten av 30-årene ble det litt bedre, og med Arbeiderpartiet i regjeringskontorene ble det sørget for statsstøtte til Rosenberg. Likevel skulle det gå lenge før Rosenberg fikk oppleve bedre tider. Med tysk okkupasjon fra 1940 ble mye forandret. Okkupasjonsmakten hadde arbeidsoppgaver og lokale og nasjonale firmaer og arbeidere trengte oppdrag. De fleste hadde ikke noen valg.

Det er under den tyske okkupasjon at en markant shippingmann og industriherre inntar arenaen, og der blir han til slutten av 1960-årene: Sigval Bergesen d.y. Hans overtakelse av Rosenberg i 1943 ble av mange karakterisert som et kupp. Men det var en strid kun for spesielt interesserte. I etterkrigstiden ble Bergensen kanonisert som Rosenbergs "redningsmann" – og fagbevegelsen rettet oppmerksomheten mot spørsmål som sprang ut av Arbeiderpartiets planøkonomi: Produktivitet og

produksjonsøkning, men også spørsmål om demokrati på arbeidsplassene begynner å melde seg. "Arbeidstidsstudier" ble et nytt moteord, fagopplæring kommer på dagsorden og etter hvert erstattes akkordarbeidet av produktivitetsavtaler og bonuser.

Men selv om Rosenberg var den største enkeltbedriften i etterkrigsårenes Stavanger, var den ingen foregangsbedrift når det gjaldt arbeidsmiljø og hygiene. Folk pisset overalt på nybyggene, og til langt ut på 1950-tallet var toalett-tilbudet en femtenmanns latrine hvor man måtte sitte og gjøre sitt fornødne på en tømmerplanke. Jeg traff en mann forleden som hadde fått jobb som læregutt i begynnelsen på 1950-tallet. Han husket godt latrinen. Det var en nærmest traumatisk erfaring for en 15-åring å trekke ned buksene for første gang med en gjeng innbarkede og piperøykende "veteraner" som tilskuere. Mitt personlige bilde av Rosenberg fra denne tiden var et annet. Det er den andre siden av mynten. Vi fikk skolefri og gratis buss til byen for å overvære stabelavløpningene av "verdens største tankskip". De var lysegrønne.

Nye utfordringer – nye konflikter - Hamnerverket

Vi skal forlate Rosenberg i denne omgang. Jern- og metallindustrien i Stavanger var mangeartet. På slutten av 1960-tallet inntrer det stagnasjon i enkelte bransjer, men en ny næring står klar til å ta over den arbeidskraften som ble ledig i verkstedindustrien. Mange verkstedsbedrifter var også kvikke og dyktige til å omstille seg som leverandører til oljenæringen. Men oljeindustrien bidro også til å framskynde avvikling av mange tradisjonsrike bedrifter i Stavanger og i distriktet. De kunne ikke konkurrere med oljeindustriens lønnsnivå. I dag, 30 år seinere, er det oljeindustrien som opplever mye av det samme som den tradisjonelle, landbaserte industrien måtte gjennomgå. Men det er en annen historie.

I 1974 inntreffer det en spesiell arbeids-

Nu dages det, brødre!

Tegnet av H. Imaland.

Arbeidsgiveren i Stavanger: «Høiere løn kan jeg ikke gi dere. Men jeg skal skjenke domkirken nyt orgel og nyt taarn, og da vil nok Gud belønne eder.»

Hvepsen nr. 18, 1924.

konflikt i Stavanger som vakte oppmerksomhet over hele landet. Ved Norsk Hamnerverk brøt det ut en konflikt som hadde to ansikter: En ny medarbeider som hadde engasjert seg i vernearbeid ble oppsagt, dagen før utløpet av prøvetiden. Han hadde arbeidet med en avfettingsmaskin og med kjemikalier som ble regnet som helseskadelige. Med dagens kunnskap om helse og miljø på arbeidsplassene, ville ikke dette ha vært noen sak i det hele tatt. Men han var også medlem av AKP (ml-) og var utdannet sosionom. Det var på den tiden at unge akademikere "selvproletariserte seg". Mange oppfattet det slik at radikale elementer infiltrerte arbeidsplassene og fagbevegelsen. Både Rosenbergklubben og det radikale styret i Jern og

metall avd. 25 engasjerte seg til fordel for den oppsagte.

Norsk Hamnerverk var ansett for å ha en samarbeidsvillig og moderne innstilt bedriftsledelse.

Klubbstyret og bedriftens ledelse var enige om at oppsigelsen av arbeideren var saklig, men hans arbeidskamerater og arbeidere ved andre bedrifter protesterte og aksjonerte. Stortinget hadde nettopp vedtatt nye bestemmelser i Arbeidsmiljøloven som ga sterkere vern mot usaklig oppsigelse. Saken ble brakt inn for retten, men aksjonistene og den oppsagte tapte, både i byretten og lagmannsretten.

Årene fram til i dag har ikke vært frie for alvorlige konflikter. Svært mange av dem har dreid seg om omstillinger og

nedlegginger. På mange måter har fagbevegelsen blitt presset til å innta defensive posisjoner. Å forsvare det bestående, i form av arbeidsplasser og økonomiske og sosiale goder, er blitt det sentrale. I en verden preget av individualisme og personlig materialisme er det ikke enkelt å mobilisere til kollektiv innsats. Men dette motvirkes av at konsekvensene av markedsliberalisme og globalisering slår inn i den enkeltes hverdag. Men ofte er det slik at arbeidere forholder seg til fagbevegelsen, slik uheldige huseiere gjør til forsikringselskapet etter at huset er brent ned. Det nytter ikke å komme dagen derpå for å tegne forsikring.

En ny kulturell rikdom

Boken "Fra ambolt til plattform" inngår i en ny bølge av lokalhistorisk litteratur.

Tidligere har Dreyer Bok nærmest hatt hegemoniet på dette feltet. Nå rykker Wigestrands Forlag fram med bokutgivelser som i forlagsmessig kvalitet er på høyde med det vi er blitt vant med fra Dreyer Bok gjennom mange tiår. Både billedredigering, billedtekster og bruk av mellomtitler og frittstående tekstbokser, gjør denne boken til et verdifullt eie. Ikke minst er det spennende å studere de gamle bildene av arbeidere som er eksponert på glassplater og som er gjengitt med en frapperende trykk-kvalitet besørget av de lokale grafiske bedriftene Verbum Grafiske, Stavanger og Stavanger Offset AS. De har en skarphet og detaljrikdom som gjør at hver enkelt person på bildene framstår med "livshistorien" og karakteren i selve ansiktstegningen og ansiktsuttrykket.

MARIAKIRKEN/RÅDHUSET

Del II

Rådstuen på 1700- og 1800-tallet

Av Gunnar A. Skadberg

I 1707 bevilget byens eligerte forsamling 10 riksdaler til reparasjoner på Rådstuen. Året etter ble det bevilget 20 nye riksdaler til samme formål mens by- og rådstueskriveren på denne tiden mottok en årslønn på 54 riksdaler – en forholdsvis stor belastning på byens budsjett. I 1722 gikk det med 69 riksdaler og 4 skilling til reparasjoner på Rådstuen.

Kirkeskipet i Rådstuen hadde stått tomt i deler av 1600-tallet, men i 1711 ble 44 svenske krigsfanger stuert inn i det gamle kirkeskipet i forbindelse med den store nordiske krig da Danmark-Norge kjempet mot Karl XII's Sverige (1709-1721).

I 1712 ble Marte Olsdatter arrestert og plassert i Rådhuskjelleren. Hun ble av rettsmannfolk dømt til døden for å ha født et barn i dølgsmål. Dommen ble anket, slik loven påla i slike alvorlige saker, og først etter at Marte hadde ventet i fem år i Rådstuens mørke fangehull, stadfestet Høyesterett dommen, og Marte ble henrettet, sannsynligvis på Torget (vi kan vanskelig snakke om noe torg på denne tiden, men kanskje heller den åpne plassen ved Vågen). Marte var så fattig at hun ikke eide annet enn "knap klæderne at gaa til retterstædet med" står det i rettsprotokollen.

Rådhuset dannet rammen om byens kommunale liv fra 1594 til 1864. Vanligvis var det to borgermestere og fire rådmenn

Vekter med utstyret sitt.

som møttes en gang per uke for å behandle sakene. Byborgerne kunne innkalles når viktige saker skulle avgjøres. Retten ble satt i Rådhusets rådstue.

St. Thomas' dag, 21. desember, var en spesiell dag i Rådstuen. Etter Magnus Lagabøters bylov skulle da byens borgere (de som hadde sitt borgerskap i orden) møte på rådstuen. Denne dagen ble det ringt med Domkirkens klokker og bytamburen kunngjorde, gjennom sine heftige trommeslag, at byens borgere måtte innfinne seg til samling på Rådstuen. Etter at formannskapslovene ble innført i 1837 tok byens formannskap og representanter for byens borgere sete i Rådstuens tingsal. Byprivilegiene ble lest opp, og det ble vedtatt bestemmelser vedrørende julefeiringen i byen. I lensherreperioden (1537-1660) deltok også kongens øverste representant ved de høytidelige forhandlingene på denne dagen. Seinere overtok amtmann og byfogd rollen som øverste representant ved disse anledningene.

Det skulle velges stadsmålere, veier og vraker, menn til å etterse ild, til å samle inn prestepenger, fattigforstandere og julevakter. Byens kiste med arkivet av viktige byprivilegier og viktige dokumenter ble båret fram av skafferen (bytjeneren). Og så ble brevene lest opp av borgermesteren, eller den som til enhver tid var formann i den prominente forsamling.

Det ble valgt åtte samvittighetsfulle og betrodde julevakter som fikk den sure oppgaven å traske omkring i byens gater og streter for å påse at alt var som det skulle være under julefeiringen da det ble konsumert mye alkohol i byen. I særdeleshet skulle de være på vakt mot ild og røykutvikling, for da skulle de øyeblikkelig slå alarm. Det hendte nok at velvillige naboer ba dem inn i varme stuer på en liten juleskjenk, men loven var klar nok: "Al drik og skjelmstykker af julevakten skal være aldels afskaffet", så det var best å være forsiktig, for ryktesmeder hadde byen den gang som nå.

Det var Magnus Lagabøtes landslov fra 1274 som påla byens borgere å møte på rådstuen tre dager før jul. De skulle velge vektere og spesiell julevakt, og det skulle lyses julefred med ønske om at Gud Herren måtte forene alle en "glædelig Jul og et lykksalig Nyaar".

I løpet av 1700-tallet fikk de norske byene vektere. Vekteren skulle tenne og slukke byens tranlykter og bringe tyver og slåsskjemper til arresten. Ved hvert time-slag om natten skulle han synge vektervers som fortalte hva "timen var slagen". Han skulle også rope fra hvilken kant vinden blåste og melde fra om brann. Hans symbol var en lang stang med en stjerne-lignende jernkule i toppen – den såkalte Morgenstjernen.

Stavangers vektere møttes i vaktstuen i Mariakirken om kvelden for å forberede nattens gjerning. Fra vaktstuen vandret de til sine vekterhus, små vaktårn som stod plassert på Holmen (vekerhuset sto ved brønnen til hus nummer 76 ved Fiske-torget, et hus som tilhørte haugianer Ole Seglem i 1824), Bakkens og Østervågs vekterhus stod i Lerkesvingen på Sølvberget, Kleivas vekterhus sto ved hus nummer 518, Bekkestredet 1 mens Skagen og Strandens vekterhus sto ved Nedre Strandgate 49 (Den gamle Tollboden).

I sin bok "Skipper Worse" skriver Alexander Kielland at det helst var gamle matroser og skipstømmere som gjorde tjeneste som vektere. Med sine rustne stemmer vandret de krokryggede og tunghørte rundt om i byen kledd i tykke vadmelstrakker, med lykt i venstre hånd og piggstav i høyre. Piggstaven støtte de i brosteinen så en hørte dem på lang vei. "Og ved de bestemte Hushjørner raabte de Tiden og Vinden – hver paa sin Maade, saa at hver Vægter blev forstaaet i sin Gade, men ellers neppe nogen anden steds i den hele Verden", skriver Kielland.

I "Skipper Worse" skriver Kielland også: "Naar Solen senhøstes gik ned i store gule Skyer fulde af storm og Regn, sænkede der

sig over den lille By et Mørke, mod hvilken der ikke blev gjort Modstand, – medmindre man vilde regne en liden Lygte, der døsede i Muren ved Indgangen til Raadstuen.”

Lykten som døset ved Mariakirken var byens eneste offisielle gatebelysning på begynnelsen av 1800-tallet. I januar 1829 sendte egersunder og stavangerskipper Peder Fuglestad regning på olje som var brukt til denne lykten. Det hadde gått med 5 – potte olje til 2 ort og 16 skilling, 5 pottes olje til 26 skilling og 6 målebeger tran til 4 skilling. Fuglestad hadde i tillegg hatt utlegg til en krukke til å oppbevare oljen i.

I romanen ”Else – En Julefortæling” kalles Mariakirken for ”Fængselsbygningen” og denne ”store, kolde Stenbygning” blir oppholdsrom for ”Loppen” fra ”Bandens” berkjete husvære ”Noahs Ark”.

På begynnelsen av 1800-tallet klarte Jakob Svendsen Tengsareid (f. 1789 som sønn av Svein Jacobsen Tengsareid (som druknet under laksefiske i Fotlandsfossen i Egersund i 1815) og Anna Torsteinsdatter Eia i Sokndal) fra Egersund å grave seg ut av cellen sin i Rådstuen. Derfra smøg

han seg opp på skorsteinen. Fra taket av bygningen hoppet han så ned i Urtehagen (kirkegården ved Domkirken) og ut i friheten. Det gikk ikke særlig sprekt for Jacob seinere i livet heller, og han døde som fattiglem på Sletteid i 1863.

En av Rådstuens fangevoktere gikk i samarbeid med noen av fangene. Om nettene slapp han dem ut på tyveritokter mot at fangene kom tilbake og delte utbyttet med ham. Fangene fikk ekstraforpleining som takk for innsatsen, men til slutt ble virksomheten avslørt og fangevokteren måtte dele cellen med sine kamerater døgnet rundt.

I løpet av første halvdel av 1800-tallet var Norges to best kjente forbytere, Ole Høiland og Gjest Baardsen ”gjester” på Rådstuen i Stavanger.

Gjest Baardsen på rådstuen

Det var i juli 1822 at malermester Andreas Cederbergh ble utsatt for tyveri i sitt hus på Sølvberget (Sølvberggate 2). Synderen var den 36 år gamle husmannsgutten Svein Olsen Brekke fra Rennebu, forhenværende

soldat som hadde måttet "løbe Spidsrot" grunnet disiplinære forseelser. I 1814 var han blitt dømt til livsvarig festningsarbeide. Men han rømte fra artillerivakten på Mysen og tok seg deretter nordover. I 1817 ble han tatt i Trondhjem der han ble stilt for krigsrett og dødsdømt.

I august 1820 klarte han å rømme fra Trondhjems Slaveri sammen med bl.a. "Mestertyven" Gjest Baardsen som var hjernen bak den dristige flukten. Etter flukten fra fengselet holdt de to dødsdømte følge på nye tyveritokter. I Kristiansand klarte de, på uærlig vis, å få tak i en frakteskute som de etter planen ville nytte som ervervskilde ved å frakte folk og varer på strekningen Kristiansand - Stavanger. I juli 1822 lå sluppen klar for avgang i Stavanger lastet med bl.a. steintøy - og ull med adressat: tukthuset i Kristiansand der tyvene visste det var behov for slike varer!

2. juli la Gjest ut på et avsluttende tyveritokt til Sandnes. Vel tilbake på sluppen i Østervåg fant han Sven nedeunder i drikkekalas med to svirebrødre. Gjest gled naturlig inn i festlighetene, så lenge han orket. Omsider la han seg på en brygge like ved båten for å få nattero fra bråket om bord.

Neste morgen gikk Gjest opp i byen for å få seg kaffe og frokost hos en skipperenke som hadde vasket tøy for ham. Der fikk han besøk av byfogd Løwolds fullmektig som forlangte ham i forhør grunnet et tyveri som i løpet av natten var foretatt i malermester Cederberghs krambod. Gjest ble ført om bord i sluppen der Sven lå i bakrus, og der fullmektigen foretok en ransaking som avslørte falske dokumenter. Nye avhør på Rådstuen avdekket identiteten til de to dødsdømte flyktingene. Sven hadde kommet seg like inn på soveværelset til ekteparet Cederbergh der han hadde knabbet til seg to lommeer før han smøg seg ut igjen. Men den drukne mannen støtte borti noe som vekket malermesteren. Cederbergh maktet ikke å fukke tjuven, men han kjente ham igjen fra dagen før

da han var innom forretningen hans for å selge et parti ingefær – som for øvrig tilhørte Gjest.

Etter et kort opphold på Rådstuen ble Gjest etter kort tid overført til "Bergens Tugt og Manufacturhuus", men han klarte snart å rømme fra sitt fangenskap. Mens Sven Olsen Brekke ble værende i rådstuearresten i Stavanger i 15 måneder før han blir overført til Bergenhus festning der han blir værende til 1842. Siden havnet både han og Gjest som livstidsfanger på Akershus festning.

Urtehaugen

Kirkegården ved Mariakirken og Domkirken var fram til slutten av 1820-tallet omkranset av et grasbevokst steingjerde. Tre grunder førte inn til kirkegården. Disse åpningene ble gjerne kalt rister da de var utstyrt med jernrister for å hindre "Creaturers idelige Indgang på Kirche-Gaarden". Store Risten gikk inn fra Torget, Lille Risten ved hjørnet av katedralskolen fra Skolebekken og Mellem Risten gikk inn fra Kirkegaten der Mariakirken stod.

Fra tid til annen blir byens innbyggere minnet om Urtehaugen, den gamle kirkegården som omkranset de to kirkene ved høyden nord for Breiavatnet. 12. april 1921 kan vi lese i Stavanger Aftenblad om "Skeletfund i Parken: Under anlæg av en vei i Parken mot nordre indgang av Domkirken, fandt man iformiddag en mængde menneskeben, som skulde tyde paa, at der har været en massegrav. Benene, som laa lige under overfladen, var ganske brune, men gjennemgaaende velbevarte. Blandt knoklerne var ogsaa en underkjeve med alle tænderne, visdomstænderne indbefattet, fuldstændig i behold og ganske ubeskadiget. Kjæven var kraftig og har antagelig tilhørt en mand. Det var tandgar, som man neppe finder maken til i vore dage!"

Dette kan ha vært restene av fellesgraven ved Domkirkens nordøstre hjørne der en kastet skjelettrestene av alle beifunn som ble gjort under kirkens golv under

restaureringen på midten av 1860-tallet.

7. oktober 1927 kan vi lese i samme avis under overskriften "Rester fra den gamle kirkegård":

"I disse dager har det pågått en del utgravingsarbeid på gårdsplassen i kjøbmann Øvregårds eiendom i Laugmannsgaten [2], hvor forøvrig det gamle høie steingjerde på baksiden er blitt revet i flere meters bredde. Under gravingen på gårdsplassen har man omkring halvannen meters dybde funnet en del knokkeldeler, som man antar har tilhørt menneskeskjeletter. Dette vilde jo heller ikke være så underlig da det jo har vært kirkegård her en gang i tiden.

Lignende funn er også gjort her før. Ellers har man også gjort myntfunn under gravingen på den gamle gårds plass tidligere."

Det synes underlig at Urtehagen har strukket seg så langt mot nord, og jeg har mistanke om at disse skjelettrestene kan stamme fra kirkegården til Hospitalet og den gamle Peterskirken. I alle fall er det funnet rester av denne kirkegården ved dagens Laugmannsgate 7 – og den er jo naboeiendom til Øvregårds. Men dette står i motsetning til at dagens Domkirkeplass er gods som fra gammelt tilhørte kirken, mens området øst for Laugmannsgate tilhørte "Hospitalets Grunder". Dermed kan mye tyde på at de to kirkegårdene kan ha grenset opp mot hverandre.

Under en arkeologisk utgraving foran Domkirkens hovedinngang i september 1993 ble også flere graver fra den gamle Urtehagen avdekket i forbindelse med utbedring av gate- og ledningsnett. Skjelettrestene her var ikke eldre enn fra 16- og 1700-tallet.

Rehabilitering av rådstuen på 1820-og 1830-tallet

I 1828 foreslo kjøpmann Peder Valentin Rosenkilde, "høystkommanderende" for borgervæpningen at det burde innredes en vaktstue for en brannvakt i Rådstuen.

Samtidig mente byfogden at hele huset burde pusses opp og at det burde innredes et byarkiv i Rådhuset da byens viktigste papirer og dokumenter fram til denne tid ble oppbevart i et "gammelt brøstferdig skap på gangen" mens noe befant seg i byfogdens privathus.

Deretter ble Rådstuen ombygd nok en gang. Da det viste seg at taket var faldeferdig, ble det tatt ned, og en valgte like godt å bygge på Rådstuen med en etasje. Samtidig ble gavlene brutt og huset forsynt med valmet tak. Nye fangerom, først i det nordvestre og seinere i det sørvestre hjørnet – altså mot Domkirken og Torget, fikk plass i annen etasje. Sju år seinere ble huset kledd med trevegger. Snekker Thore Wathne arbeidet akkord på byens rådhus. "...saavel Raadstuen som Forstuen beklædes med Trævæg indenom Murene. Alle Wægge, saavel de af Mur, som Trævægger i Forstuen skal beklædes med Trævæg af Bords Tykkelse fra Loftet lige ned til Bænkæderne..." Samtidig med dette ble det oppført nytt sprøytehus. Til sammen kom denne oppussingen på 2642 spesidaler og 22 skilling. 5.oktober 1828 var det klar for å sette byting i rådhuset igjen.

I 1837 ble det satt inn to nye vinduer mot kirkegården i nord, men det viste seg at dette var uheldig da fangene klarte å få kontakt med sine venner på utsiden av fengselet, og det ble derfor reist et plankegjerde foran disse vinduene for å hindre at arrestantene korresponderte med personer utenfor gjerdet, som det het. Plankegjerdet ble forlenget også til vestsiden av huset mot Torget.

Den nye tingstuen lå etter ombygningen i første etasje til venstre for inngangen.. I gangen ved siden av lå det fire celler "hvoraf en ganske mørk for Forbrydere", skriver Lous. Dørene vendte ut mot gangen. Men seinere ble tingstuen flyttet til annen etasje, forteller han. Inventaret i Rådstuen var enkelt. I øvre enden av tingsalen sto et stort, tungt eikebord. På dette var det plassert fire lyseplater med hver sin

Boregerskapets representanter på vei til Rådstuen i forbindelse med St. Thomædag, 21. desember.

lysesaks, en karaffel med glass på asjett, og rundt bordet var det plassert to stoler og fem mindre benker. Mellom benkene var det satt ut fem "hvide Steenspøttebakker". Et mindre bord av furu omkranset av tre benker fikk også plass i rommet.

Bibelen, tre nytestamenter, Brokmann og Retzius' huspostiller, harpesalmebok og åtte salmebøker ble oppbevart i tingsalen. Arkivet omfattet tre skap med papirer, tre kasser med vektlodder, og en gammel lykt. På gangen sto bl.a. 3 mal skyteredskaper (kanoner) som var kapret fra et fiendtlig skip. Kanonene ble siden sendt til Bergen Museum.

I 1828-29 ble det anlagt vei fra Torget, over kirkegården nord for Rådstuen og fram mot Kongsgate. "Byens entregate" ble den nye gaten kalt av gatenavnkommiteen i 1861. Dermed ble steingjerdet og

Mellem Risten og de andre ristene fjernet og den gamle Urtehagen eller kirkegården ble liggende åpen for allmenn ferdsel. Formannskapet uttalte i 1843 "At Kirkens nærmeste Omgivelser – den gamle Kirkegaard, der gjemmer Støvet af saamange ogsaa for denne Generation kjære Hedenfarne – i længere Tid har frembudt et Skue, hvoraf Enhver maatte føle sig tiltalt paa en oprørende Maade, –. Da det heller ikke kan være underkastet nogen Tvivl om at Byen – ved at overdrages af Kirken den Tomt, Sprøitehuset er opført paa samt Gadetomten opover forbi Raadhuset – i sin Tid har forpligtet sig til at hægne om Kirkegaarden saavel søndenfor Raadhuset som nordenfor dette, antager Formandskabet afgjort, at Kirkegaarden ei bør henligge som nu." Deretter ble det satt opp to stakitter i støpt jern og anlagt fortau og en åpen plass

foran Mariakirkens nordvestre hjørne. Denne plassen ble kalt "Kirkeplassen".

Ymse bruk av rådstuen

28. desember 1833 ble det, på et møte i Rådhuset, gjort vedtak om å opprette en sparebank i byen. Stavanger Sparebank, byens første bankinstitusjon, kom i drift i 1834 og fikk leie lokaler på Rådstuen. Sparebanken hadde ekspedisjonstid en dag per uke og lørdag kveld. Kassereren arbeidet fra starten uten honorar, men fra 1837 fikk han 100 spesidaler i årslønn. Bankens første styre bestod av amtmann Gunder Aas, (formann), sorenskriver Johan Caspar Preus, byfogd Halvor Olaus Christensen, stadsrevisor Jens Petersen, fogd Søren Daniel Schiøtz, skipsreder og kjøpmann Peder Valentin Rosenkilde, og kjøpmann Christian Frederik Jacobsen. Banken fortsatte sin virksomhet til den gikk over ende i forbindelse med byens store økonomiske krakk på 1880-tallet. De siste årene av sin virksomhet holdt banken til i Urgate 2, det gamle posthuset i boligen til familien Kieland, men i 1889 var det slutt.

1.mai 1837 holdt formannskapet i Stavanger sitt første møte i Stavanger rådhus etter at formannskapslovene var vedtatt dette året. Fra 1842 ble disse møtene flyttet til "kommisjonsværelset" i den nye skolebygningen øst for Domkirken. Men bystyremøtene ble holdt i rådhuset fram til 1854 da disse møtene ble flyttet til den såkalte "Riddersalen" på Kongsgård.

I 1840 måtte vekterne flytte fra Rådstuen for å gi plass til det økende antall arrestanter, og i 1843 ble salen i første etasje oppdelt slik at det ble plass til et avlukke for øyeblikkelige arrestanter og to større arrestere. Ved denne ombyggingen ble sannsynligvis glassmaleriene tatt ned.

Ny rømning fra rådstuen i 1848

3. januar 1848 klokken 17 om ettermiddagen klarte Theodor Guttormsen, Samuel Thorsen Strand og Lars Larsen Sviland å rømme fra Rådhusets fengsel, trolig fra

andre etasjes vestre fangerom. 4. januar skriver Stavanger Amtstidende: "Raadhusbygningen har en massiv Steenmuur, og Arresten, der ligger i anden Etage, var den foregaaende Aften bleven inspiceret, ligesom den kun har eet lidet med stærke Jernstænger forsyned Vindue. Under saadanne Omstændigheder maa det ved første Øiekast synes besynderligt, at de kunde komme ud, men hvad enten det har været ved Tilfældet eller Undersøgelse, nok er det, ved at tage ud et Par Stene af Muren, viste det sig, at den var huul, og at det paa det Sted tidligere har været anbragt et gothisk Vindue.

Medens derfor den ene af Fangerne traliede og sang, den Anden gik og stampede, som om han frøs paa Fødderne, fik den tredie anbragt i Muren en Aabning, der er over een Alen høi og 1½ Alen bred, gennem hvilken de sprang ud paa den bagenfor liggende Kirkegaard. Ved Undersøgelsen viser det sig nu, at Aabningen danner en smukt formet Vindusbue."

Lars Larsen Sviland var født på Sviland i 1825. Han flyttet siden tilbake til farsgården og overtok denne. Han ble gift to ganger og levde fram til 1899. Både han og Theodor Guttormsen var 22 år da de stakk av fra fengselet i Rådstuen. Theodor Guttormsen var født i Tanum i Brunlanes i Vestfold i 1825, men han vokste opp i Sokndal der moren kom fra. Der ble han konfirmert i 1839 før han drog nordover i fylket sannsynligvis som kramkar. Jeg skrev hans biografi i "Ætt og Heim" for 2002 da han i 1886 står oppført i kirkeboken for Klepp som far til forfatteren Theodor Dahl, mens jeg hevder at han i denne rollen er "stråmann" for presten Lars Oftedal. Allerede i 1848 var altså Guttormsen Dahl i konflikt med loven. Siden stakk han av fra "Sem Arrest" ved Larvik før han gikk inn og ut av ulike lensmannsarrester på Jæren.

Samuel Thorsen Strand var født i Strand i 1826 som sønn av Thore Samuelsen Alsvik og Anna Jensdatter Strand. Han ble siden sjømann og hadde hyre på stavangersku-

tene "Jacob Kielland", "Haakon Adelsteen" og Lindby", forteller forfatter av "Gard og ætt for Strand", Jan Alsvik. Fra siste skute rømte Samuel i Liverpool i februar 1869. I 1864 var han i USA der han deltok i den amerikanske borgerkrigen. Etter flukten fra "Lindby", vendte han tilbake til USA, der han trolig druknet. Familien hørte i alle fall ingenting mer fra ham. Et skifte fra 1887 forteller at det er ti år siden noen har hørt noe fra slektningen i Amerika, men ifølge muntlig tradisjon på Strand, livnærte han seg en tid som pirat. Selv om det siste har noe eventyrlig over seg, er det liten tvil om at det var et broket trekløver som unnvek arresten på Rådstuen på nyåret i 1848.

Rettsak mot fattigfogd Hiorth

Mye dramatisk og skjebnesvangert har funnet sted innenfor murene i Rådstuen. 22. januar 1852 startet således rettssaken mot fattigfogd Niels Iversen Solberg Hiorth i rådstuesalen i den gamle Mariakirken. Hiorth var anklaget for å besvangret en av sine klienter ved "Dollhuset" eller sinnssykeavdelingen ved Den Kombinerte Indretning, Elen Cecilie Gjesdal. Avkommet etter denne forbindelsen kom til verden 23. juli 1851 og ble navngitt Peder Severin Gjesdal som siden skulle bli den berømte kunstneren Peder Severin Krøyer. Nye rettsmøter i denne saken ble avholdt i rådstuen 31. januar og 5. februar. Dommen falt ikke før 1. november 1852. Der ble Hiorth frikjent for anklagene selv om han hadde påtatt seg å stå som far for Peder Severin i kirkeboken og dermed, indirekte innrømmet å ha foregrepet seg på en av sine pasienter, noe som ifølge loven var kriminelt. Dommen i denne saken var fullstendig korrumpert og styrt fra toppen av samfunnet, noe jeg har påvist i et upublisert manuskript jeg gjorde ferdig til Krøyer-jubileet i 2001.

Nye oppgaver for rådhuset

I 1859 drøftet Stavanger bystyre om det burde bygges et nytt rådhus i byen. I for-

bindelse med dette måtte det redegjøres for hva slags hus det var behov for. Fortsatt var det aktuelt å inkorporere byens fengsel i den nye bygningen. En oversikt over behov for eventuelle celler i det nye fengselet viste at i årene 1854-59 var det gjennomsnittlig en fange per tredje dag i fengselet i den gamle Rådstuen. Det høyeste antall fanger i denne perioden var 27 på ett døgn. Så var spørsmålet om en skulle bygge rom for å ta unna toppdagene eller legge seg på et rimeligere nivå. Den rimeligste løsningen ble valgt, og intet nytt rådhus skulle se dagens lys med det første. Det var jo fortsatt mye brukbart i det gamle!

27. februar 1865 ble formannskap og bystyre flyttet til den nye fengselsbygningen ved Torget, etter at formannskapet hadde holdt sine møter på Kongsgård ett års tid. Rådstuen ble omgjort til byens første brannstasjon med vognhus og vaktrom i første etasje og bolig for underbrannmester og kontor for byingeniøren i andre etasje. Arkitekt Fredrik von der Lippe hadde laget tegninger for Rådstuens siste ombygging. Fangene ble flyttet til det nye fengselet på Lagårdsveien. Den gamle muren under det store gotiske vinduet i vest, ble brutt ned og erstattet av en spissbuet port slik at brannsprøytene kunne få plass i brannstasjonen. Byens første brannmenn flyttet inn i sine nye lokaler i 1866. Før denne tid ble byens brannmenn utskrevet blant byens borgere. Brannstasjonen holdt til i disse lokalene fram til 1882 da den ble flyttet over gaten til den nye brannstasjonen stod klar på den gamle Kommunegården der Hotel du Nord hadde hatt tilhold de siste årene før brannvakten fikk plass der.

I referat fra Stavanger Bystyres Forhandlinger for 19/12-1857 kan vi lese:

"Den Commite hvem det ved Repræsentantbeslutning ag 17. Decbr. f. A blev overdraget at iværksette Opførelse af en Bygning til Sømændsskolen, har ved Indberetning af 9. Ds. meddelt, at en Bygning, der indeholdt 8 større Værelser til Skolelocale foruden en passende Beboelsesleilighed for Førstelæreren,

maatte have en Længde fra 32 til 35, 18 Alen Bredde og 2 Etager, og at den vilde løselig beregnet koste mindst 4.500 a 5000 Spd. at opføre. Samtidig med denne Indberetning har Formannskabet modtaget Tilbud fra Dhr. S. Berner, Buch, J. Middelthon, H. Svendsen, der ifølge Kjøbekontrakt af 16. f. Md. Ere Eiere af Foged Holms Huus her i byen om Kommunen indtræder i deres kjøb og overtager Eiendommen for Byens Regning imod at betale 5500 Spd. Kjøbesum og at indrømme Sømandsskolen det fornødne Locale, hvormed Beslutning af 17. Decebr. f. A. igjen maatte oppgives." Og slik ble det.

Det var Brennevinssamlaget som juletid i 1882 kjøpte den gamle Mariakirken. Styret i samlaget ville fjerne sprøytehusene som var "tilbygget den gamle Raadhusbygning" for deretter å restaurere det gamle kirkebygget til kommunebibliotek. Men i 1883 ble Rådhuset revet. Stadsingeniør

Til venstre på denne tegningen av Gnnar Wareberg, ligger br.nr 446 ved Torget – et hus som hadde tilhørt kjøpmann Bahr før fogd Holm kjøpte det. I 1852 kom huset for salg, og kommunen kjøpte det og leide det ut til Sømandsskolen i mange år. Politikammeret fikk også plass i den delen av bygningskomplekset som vendte opp mot Domkirken og som vi ser på tegningen. Mellom Sømandsskolen og politikammeret lå et Sprøitehus hvor byens brannsprøite ble oppbevart. Det var i andre etasje i Sprøitehuset tegnelærer Bernhard Hanson hadde leilighet og tegneskole. Siden ble disse værelsene nyttet som vaksinasjonslokaler og vaktrom for lyktetenne.

Otto Waitz visste ikke at Rådstuen opprinnelig ble bygd i middelalderen. Han trodde bygningen var av yngre dato og bestemte derfor rivning da "Noget Hensyn til Byningen som antikvitert antages ikke nødvendig da den sees at være oppbygget i det 17. Aarhundrede". Dessuten lå bygningen for nær den nye "avenuen" som skulle anlegges nord for Domkirken og føre veien

fra Jæren inn til byens torg. I tillegg sto den gamle Rådstuen i veien for brannutrykning fra nabohuset Hotel du Nord der brannvesenet var innkvartert fra 1882. Formannskapet med rektor Steen som ordfører gjorde deretter vedtak om å rive den 600 år gamle bygningen.

Sånn går det når innflyttere tar hånd om byens klenodier på grunnlag av mangelfulle kunnskaper om byens historie! For det var mange "urinnvånere" i byen som visste noe om Rådstuens historie, hvis Waitz hadde hatt forstand til å lytte til dem. Dette får vi et levende inntrykk av om vi leser erindringene til garvermester, lokalhistoriker og stortingsrepresentant Svend Bathazar Erichsen som skriver at han hver dag ble sendt bort til Rådstuen for å se hvor langt det var kommet med rivingen av middelalderbygget. Hjemme lå den dødssyke faren og gremmet seg over hvordan byens klenodier ble behandlet av innflytterne. For i 1883 sørget innflytteren Waitz, med applaus fra innflytteren Steen, for å sprengte vekk den 600 år gamle grunnmuren som ikke hadde noen antikvarisk interesse!

Klebersteinsrester fra uttaket av det store gotiske østvinduet ble kjøpt av marinemaler Bennetter som nyttet det under sin restaurering av kirkeruinen på Sola som han ville bruke som bolig og atelier. Under andre verdenskrig ble mestede-

len av denne steinen ført tilbake igjen til Stavanger av Bennetters arvinger. Noe av klebersteinen fra østvinduet ble i 1982 gjenfunnet i en bunkers på Sola.

I 1961 ble grunnmuren til den gamle Mariakirken avdekket og det ble bestemt at den skulle gjøres synlig som en påminnelse til dagens stavangere om deres lokale historie. Dette restaureringsarbeidet ble utført i 1994, og denne muren har siden blitt et populært samlingssted for mennesker som på godværsdager har behov for en plass å hvile eller prate mens de betrakter byens pulserende liv. En kobberplate på sørmuren forteller nye generasjoner stavangere om bygningens mangfoldige historie.

Anvendelse av Mariakirken/Rådstuen

- 1) 1280-1537 Kirke for kannikene og sognekirke for Vår Frue Sogn.
- 2) 1537-1592 Ute av bruk.
- 3) 1592-1633 Rådhus, tingstue.
- 4) 1633-1641 Brannruin og gjenoppbyggd som Rådhus.
- 5) 1641-1854 Rådhus og tingsal. Fra 1833 holdt Stavanger Sparebank til i Rådhuset, og fra 1837 holdt formannskapet sine møter i tingsalen.
- 6) 1641-1865 Byens fengsel
- 7) 1865-1882 Brannstasjon
- 8) 1800-1840 (ca) Vaktstue for vekterne.
- 9) 1883 Revet

Nygaten og dens historie

Det var John Haugvaldstad som fikk ideen til den.

Artikkel fra Stavanger Aftenblad, 1967, av Arthur J. Tønnesen.

NYGATEN har beholdt sitt navn, selv om den nå etter hvert begynner å få det man kaller en ærverdig alder. Den er snart 130 år gammel.

Det var John Haugvaldstad som sto bak kjøpet av Pralehagen og anlegget av Nygaten.

Haugvaldstad så mulighetene og ville sette noen av sine unge venner i gang.

Gaten kunne like gjerne hett Haugvaldstadgaten som gaten på Honnahaugen, men der var ingen gatenavnskomite i de dager. Det var også unødvendig, gaten fikk sitt navn på folkemunne og beholdt navnet.

Pralehagens eier, kommandersersjant Jon Jonsen Malmeid, døde 17. juni 1838. Han var da 78 år gammel. Auksjonen over hans dødsbo som er referert nedenfor, danner innledningen til et interessant

kapittel av Stavangers historie fra 1835 og utover.

Huset nr. 359 er Søreгатen 33 som nå bærer navnet "Vævergaarden", var tidligere stortingsmann, garvermester Sven B. Eriksens eiendom. Løbygningen, nr. 299 er Søreгатen 26 hvor Aftenbladet begynte sin virksomhet.

Jordeiendommen omtales i byens historie i 1270. Kong Magnus Lagabøter og biskop Torgils opprettet da Hospitalet. Kongen la sin eiendom St. Petri kirke til Hospitalet og bispen 8 gårdsbruk og en del åkrer og engstykker som lå tett ved Hospitalet. Pralehagen var ett av disse. Da de ble frasolgt Hospitalet, var de beheftet med årlig avgift til Hospitalet.

I 1688 ses Christian Gram, som var gift med Christen Tranes enke å være eier av eiendommen.

I 1690 skjøtes den til historieskriveren Thormod Torfæus. Fra ham blir den i 1691 skjøtet til kjøpmann Johan Prael. Fra den tid ble den kalt "Pralehagen". Johan Prael var først ansatt i Morten Seehusens store forretning. Han tok borgerskap som kjøpmann i 1684 og drev egen forretning til han døde i 1706.

Om auksjonen i 1838 over eiendommen - den auksjon som ga støtet til at Nygaten ble anlagt heter det:

"Bernt Hamre, Procurator og constitueret Byefoged og Byeskriver samt Auctionsforvalter i Stavanger gjør vittelig: at Aar 1838 den 28de Juli, blev der efter derom forudskikket bekjendtgjørelse i saavel Stavangers Avis som ved Trommeslag overalt gennem Byens Gader, afholdt 3die offentlige Auction over afdøde Jon Jonsen Malmeides Stervboes faste Eiendommer i Vævergaden heri Byen, nemlig Vaanings- og Ladebygningene under Brandforsikring No. 359 med den til samme paa søndre Side tilliggende og henhørende Jordeiendom Pralehagen kaldet, og Ladebygningen No. 299 beliggende paa nordre Side af Vaanhuset paa den andre Side av Gaden alt med Tilliggelser og Herligheder, hvilke Eiendomme bleve paa de til Auctionen forfattede og oplæste Conditioner først opraaft hver for sig og derefter samlet og under et samt derefter tilslaget Glarmester Jacob Jacobsen heraf byen, som paa eiendom. men samlet blev Høistbydende for den Suma 1043 Spd., skriver et Tusinde tre og fyrgetyve Speciedalere".

Da Skjødet skulde utstedes meddelte Glasmester Jacobsen at hvad Husebygningen angaar var Budet afgivet for ham selv, men derimod head Jordeiendom men Pralehagen angaar er Budet afgivet for Kardemager Asser Tollachsen og Farvermester Helge Myhre, til hvem Skjødet begjeres utstedt.

Da disse personer med inkasators mig foreviste kvitering har godtgjort kjøbesummen 426 Spd. at være avgjort og

betalte og konditionene opfyldt er det paa Embed Vegne og i kraft af Lovgivningen om Auctionsvæsenet her i Landet tilskjøder og overdrager fornævnte Kardemager Asser Tollachsen og Farvermester Helge Myhre indbemeldte Jordeiendom eller jordstykke Pralehagen kaldet, til sand Eiendom for sig og Arvinger med de samme Rettigheder blandt disse de til Pralehagens Eiere svarende Grundkjendelser, og de samme Forpligtelser, blandt hvilke den af Pralehagen svarende aarlige Afgift til Stavanger Hospital, som Afdøde har eiet samme samt fri Benyttelse og Brug i Fællesskab med Glarmester Jacob Jacobsen og Garvermester Peder Figved af den fra bækken paa Pralehagen og over det lille Stykke af samme som ifølge Skjødet til Jacobsen af 2den April 1838 er tillagt og hører til hans Vaaningshuus No. 359 samt videre og over dettes Gaardsplads anlagte og nuværende Vei mod Garver Figveds og Jacobsen Huse, og ligesom denne Jordeiendom iøvrigt paa de oplæste Conditioner er bleven opraaft og Høistbydende tilslaget".

Til bekræftelse heraf under min Haand og Segl.

Stavanger Byefogedcontoir
den 18 Martii 1839.

B. Hamre.

John Haugvaldstad

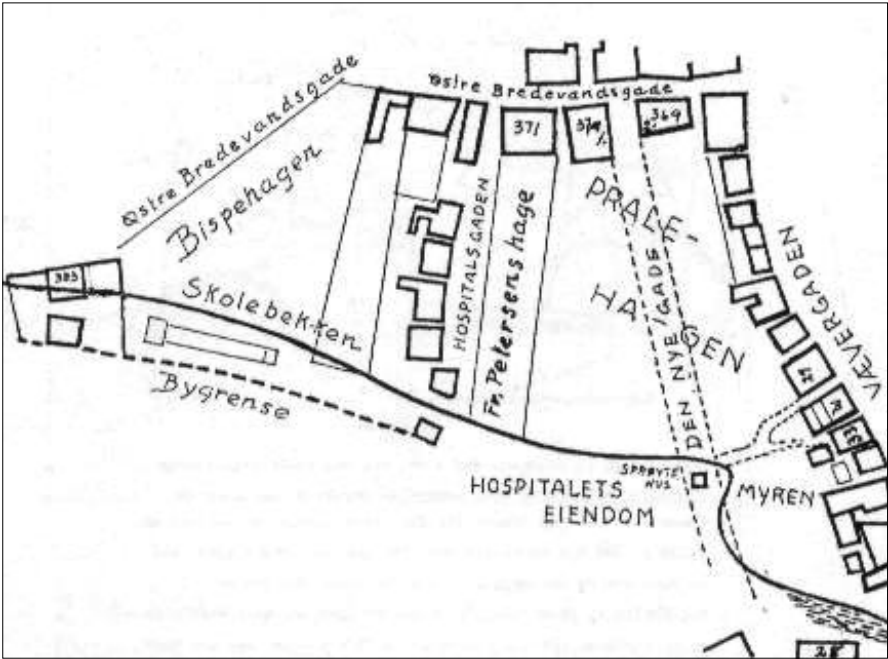
Det viste seg å være John Haugvaldstad som sto bak budet på Malmeides eiendommer. Han ville sette disse unge venner i gang og lot Jacobsen by på auksjonen.

Der er oppbevart et notat fra en som arbeidet i Asser Tollaksens forretning om hvordan dette foregikk for Assers vedkommende.

En dag kom Haugvaldstad inn på Assers verksted, Haugvaldstad sa til Asser:

– I dag skal der være auksjon over Pralehagen, har du tenkt å gå?

– Nei, det hadde jo intet med hans arbeid å gjøre, mente Asser. Da Haugvaldstad sa

Kartskisse av området rundt Nygaten

at han hadde tenkt å gå på auksjonen og by fant Asser det ganske rimelig men da Haugvaldstad sa at han hadde tenkt å by for ham, bleknet Asser. Han slapp arbeidet og så på Haugvaldstad om han kunne mene det. Han så ingen vei ut av den ulykke det vil være. Han ba Haugvaldstad ikke gjøre det, han kunne umulig overta en så stor eiendom. De spareskillingene han hadde vil han miste, det ville ende med tap og skam for dem begge. -Vi får se, sa Haugvaldstad da han gikk.

Det ble en vond dag for Asser, han så ingen vei ut av dette hvordan han tenkte så må det ende galt. Da Haugvaldstad kom inn etter auksjonen var det som Asser ventet sin dødsdom.

- Nå har jeg kjøpt eiendommen, sa Haugvaldstad. Til alle Assers innvendinger bemerket Haugvaldstad bare: - Det vil nok ordne seg. Det ordnet seg på følgende måte: Glassmester Jacob Jacobs Bergeland fikk utstedt skjøte over våningshuset 359 med tilligelser såvelsom på ladebygning-

gen nr. 299 tvers over gaten for kjøpesum 619 Spd. Jacobsen opptok et lån i Norges Bank og her sto John Haugvaldstad som kausjonist og selvskyldner for beløpet.

Haugvaldstad fremla beløpet for Prælehagen slik at kjøpesummen 426 Spd. kunne erlegges kontant.

Jacob Jacobsen Bergeland i Stavanger hadde borgerbrev som glassmester, i 1842 løste han borgerbrev også som snekkermester.

Asser Tollaksen var fødd i Heskestad i 1743, han løste borgerbrev som kardedmester i 1830 og som garvermester i 1843,

Helge Hansen Myhre var født på Kongsberg i 1796. Han ble utdannet som farger hos en av Hauges venner i Skien. I 1819 kom han til Stavanger for å arbeide hos John Haugvaldstad, tok borgerskap som fargemester i 1831. Den 8.7.1833 kjøpte han Ole Klausens eiendom for 400 Spd.

Denne eiendom, nr. 355 ved Skolebækgaden har vært oppført som Vævergaden 2. senere Østervåg 2. Ved utvidelsen av Østervåg ved "Knibå" og senere ved reguleringen i anledning av oppførelsen av Myhres murgård, ble eiendommen så beklippet at den bortfalt som eget matrikelnummer.

Den første reguleringsak

Formannskapsloven trådte i kraft fra 1. mai 1837. I møte 23. desember samme år ble den første reguleringsak behandlet.

Det forelå et andragende fra Asser Tollaksen og Helge Myhre angående et nytt gateanlegg over en del av Hospitalets tidligere grunn nedad til det sprøytehus som sto ved Skolebekken. "Man besluttet at der fra byens side intet kunne være at indvende når den nye gate gis en bredde av 10 alen og straks, innen noen bebyggelse påbegyndes, avstikkes og åpnes fra ende til ende, samt deretter uavbrudt forsvarligen brolegges helt igjennom, uden opphold, ettersom husene opføres på begge sider. Det bemærkes at nævnte sprøytehus flyttes derhen det blir anvist. Alt dette samt dermed i forbindelse staaende arbeider, udføres på ansørgernes egen bekostning og ansvar, uden nogensomhelst nuværende eller tilkommende udgift eller byrde for kommunen".

For å få gaten rettlinjert fra ende til ende, måtte først Skolebekkens løp omlegges. Fra Bispehagen gikk den i noenlunde rett linje mot huset 359, Søregaten 33. Fra et stykke inn på denne eiendom svinget den i en bue over mot Hospitalets eiendom og videre nedover gjennom "dammen" til Østervåg. Bekkeløpet måtte flyttes for å gå i rett linje mellom gaten og Hospitalets eiendom.

For å kunne gjennomføre dette og for å arrondere eiendommen søkte de Hospitalets stiftelse ved

Byfogd Christensen om å få kjøpe 2500 kv. alen av Hospitalets eiendom Myhren, som er nedenfor Pralehagen og mellom

Hospitalets eiendom og Østervåg og bebyggelsen ved Vævergaten.

Byfogden oversendte andragendet til formannskapet og framholdt: "Den tilbudte kjøpesum må ansees som fullkommen betaling og at den neppe vil kunne oppnås om man søkte å selge den hele eiendom. Ser man hvad Hospitalet vinner ved dette rettlinjede gateløp hvor Hospitalet får Skolebekken mellom sin eiendom og gaten, vil Hospitalets jord forhøyes betydelig i verdi og Hospitalet vil få en lettere og "bequemmere Kommunikation" og den tilbude 200 Spd. og 4 Specier årlig avgift må antages å være etter, om ikke over, værd. Stiftelsen blir befriet for alle ved bekkeløpets forandring og den nye gates anlegg, fullførelse og vedlikehold i nutid og fremtid forbundne utgifter og pålegg".

Av bekkeløpet

Garver Figved nedla protest mot flytning av bekkeløpet og henviste til tinglest klausul om bruk av Skolebekken og veirett.

Garvemester Peder Figved kjøpte av Knut Knutsen Tjensvold nr. 361 Vævergaten 29 ifølge skjøte av 13. juli 1835 for 100 Spd. og fritt husvær for selgerens levetid. Knutsen fikk en første pr. obligasjon for beløpet.

Samme år fikk Peder Figved tillatelse av Jon Malmeid til fri adgang over Malmeids eiendom til bekken. Dette ble tinglest 27. juni 1836. Denne tillatelse skulle skape vanskeligheter for flytning av bekkeløpet og for veien over Bergelands eiendom til bekken.

I april 1839 søkte eierne av Pralehagen formannskapet om å få forandre bekkens løp slik at den gikk under gaten hen til garver Figveds grunn og derfra skrås tilbake for å komme i sitt løp nedover gaten. Formannskapet og Hospitalets stiftelse ga sin tilslutning til dette.

Saken kom på ny opp i formannskapet den 5. oktober.

"Formannskapet er av den mening at en omlegging av bekkens løp vil skade

vannføringen i bekken og være til stif-
telsens skade og forurettelse”.

”Formannskapet må være av den for-
mening, at bekken bør gis det engang
vedtatte like løp langs gaten i hele sit
løp, uten avlegning til Figveds garveri og
grunn, hvorom ansøkerne må kunne ville
treffe overenskomst med Figved, om også
med noen oppofrelse for dem, for å vinne
den større fordel ved gatens anlegg og
de dertil støtende byggetomters forø-
kede verdi”.

”Forsåvidt gatens anlegg og bekkelø-
pets forandring forøvrig står eller kommer

i noensomhelst berørelse eller strid med
andres rettigheter, og nærværende eller
tilkommende forhold, da må sadant natur-
ligvis bli på ansøkers eget ansvar, uten
noen ”Præjudice” og følger for Hospitalet
og byen”.

Stavanger formannskap 5. oktober
1838. Jonas Kielland, ordfører.

Da gaten ble anlagt kom det for øvrig et
par iltre innlegg i Stavanger Amtstidende.
Det var meningsløst, hette det, å bruke så
mye av byens grunn til så bred en gate.
Mindre burde kunne greie seg.

E-post – adresser

For i størst mulig grad å kunne redusere våre utgifter ved utsendelser av innbydelser og annen informasjon til våre medlemmer, ønsker vi å benytte e-post. Vi vil derfor be alle som har e-postadresse, om å sende denne til Eli Vareberg. Til deg som har fått ny e-post adresse, har du gitt beskjed om endring ?

Eli Varebergs e-post adresse er: eli.vareberg@czi.net

Medlemsliste 2004

ALFSEN ASLAUG OG ALF W.
ANDERSEN EIVIND
ANDREASSEN ELI
ARSTAD INGVILD BJØRNE-
STAD
ASKE MAGNOR
BACHE BJØRN OG BERIT
BANG-ANDERSEN SVEINUNG
BARKVED HULDEBORG
BARSTAD ALBERT
BARSTAD BERIT
BECKSTRØM ALF
BENDIKSEN ELLEN M. &
SVEINUNG
BERG MARIANNE GJEFLE &
JAN
BERG MIA OG NILS PETTER
BERG OLAV
BERGEM REIDAR
BERGESEN BITTEN
BERGESEN HELGE OLE
BERGSGARD UNNLEIV
BERK KIRSTEN IRENE
BETHUELSEN SIGVE
BJELLAND LIV MARITH OG
SVERRE
BJORDAL ELISABETH
BJØRHEIM SIGVE
BJØRRELUND HENRY
BJØRN-NIELSEN TOM
BJØRNTVEDT HELENE
BLOM GRO HELEN BIRKE-
LAND
BOHNE FREDRIK
BORGENVIK NORUNN
BRANDAL ABIGAEL OG WIL-
LIAM
BREKKE KIRSTEN OG TRYGVE
BRU ANDERS
BRUSET OLAV
BULL-NJAA ANNE-MARIE
BYANTIKVAR ELSA GRIMNES
BYARKIVET I STAVANGER
BYBERG LIV SLETTEMOEN
BÆRHEIM MORTEN
BØRRESEN THORA LISEN
BAASLAND ERNST
CHRISTIANSEN JAN
CHRISTIANSEN MARTHIN
GUNNAR
DAGSLAND DAGRUN OG
INGVAR

DALE SIGMUND OG KITTY
DALVA MATHILDE J
DAMBO ERIK
DIRDAL BJØRN
DIRDAL JONE
DREYER JENS JAKOB
EDVARDSSEN EGIL OG KIR-
STEEN F.
EGELI HILMAR
EIA SVEIN ENOK
EIK EGIL
EIKILL EDVARD
ELDØEN BORGHILD
ELLEFSEN PÅL MEIER
EMILSEN SIGNE
ENDRESEN BERNT EMIL
ENDRESEN HELGE
ERDAL AUDUN
ESPEDAL INGVALD OG
ASLAUG
ESPEDAL HARALD OG ANNE L.
ESPELAND AUDUN
ERIKSEN LEIF
FIKSDAL BØRGE
FINNEBRÅTEN AUD-UNNI
FJELD CAROLYN
FLOKENES KÅRE
FISKÅ HILDEGUNN
FJERMESTAD BJARNE
FJERMESTAD LIV
FOLDNES ANNE BERIT
FOLKESTAD RANDI
FORGAARD PER S.
FRAFJORD REIDAR
FRAFJORD ERLEND
FREYER TOVE
FUGLESTEN AINA IRENE
FURULY DAG
FØRLAND JOSTEIN
GISKE ANITA HELEN
GISKE PETTER & INGER LISE V.
GJEIN ERLING A
GJERDE JAN
GJERDE KRISTIN ØYE
GJERSTAD KARL OLAV
GJESSEN ROLV
GRAMSTAD JOHN M
GRAMSTAD ARVID
GRIMNES PER
GRØDEM KARI
GRØNN BJØRG
GRØNNING KAREN NOREM

GUDBRANDSEN HROAR
HAALAND ARVID
HAGEMANN FREDRIK
HAGIR OVE
HAGUM BODIL
HALVORSEN TROND
HAMRE ESPEN
HAMRE SIGURD D.
HANDELAND TERJE
HANSEN LAURITZ W. &
RANDI
HANSEN LEIF BUCH OG
KIRSTEN
HANSSON PER OLAV
HAUGBRÅTEN SVEN TERJE
HAVER RAGNAR
HAVIK PER
HELGESEN ÅSE LANGE
HELGEVOLD GRETE
HELGEVOLD ÅSHILD
HELGØ RUNE
HELLAND LEIF H.
HELLIESEN KNUD
HERLAND INGRID
HESKESTAD SVERRE
HESS LEIF B.
HETLAND GEIR
HIDLE GUNN OG ARNE
HIDLE RØNNAUG
HOFF ANNE MA OG TOR
HOGSTAD JORUNN
HOLE JOAR
HOLM PER
HOUELAND TONE OG
ERLING
HOUELAND GUNNAR &
BERIT G.
HOUELAND TOR
HOVDA OVE
HOVDA MAGNE OG VIGDIS
HULT ROLF
HUSEBØ ARNE KENNETH
HUSTOFT KAY
HVIDING JØRG
HØIGÅRD ANNE
HØIGÅRD TORE
HAARR SARA MARIE
HÅLAND TERJE MARTON
IDSØE BERTHA & ALBERT
ILLSTAD OLAV
IVERSEN THORLEIF
IVARSON JAN

JAHN ANNE CHRISTINE
JENSEN ERLING
JENSEN PER
JENSEN ROALD
JENSEN TORE
JOAKIMSEN ARNE Ø
JOHANNESSEN ANNE M.
AUSTBØ
JOHANNESSEN EINAR KÅRE
JOHANNESSEN ELSE MARIE
JOHNSEN GRETHE
JOHNSEN JOHN GUNNAR
JOHNSEN SVEIN A.
JORDAL HANNAH
JØRGENSEN TORSTEIN
JÅSUND ELSIE OG VILHELM
KALLELID OLE
KALVIG STEIN
KARLSEN BJØRG
KARLSTRØM JOHN
KIELLAND ERLING K SØMME
KILLERUD LILLIAN OG KAI
KLOVNING MÅLFRID OG IVAR
KNUDSEN JAN SAXEIDE
KNUDSEN HELGE
KNUDSEN KONRAD B
KROGH HILDE
KRISTENSEN ROLF
KRISTIANSEN TOR K.
KVERNELAND INGEBJØRG
OG ÅDNE
LANGAKER OLAV OG TOVE
LARSEN ALF INGE
LARSEN KJELL M
LARSEN BERIT L. OG RUNE
LASSA SVERRE
LEJON ALF
LIER SYLVEIG M.
LODEN BERTRAM
LÆRDAL KIRSTI M
LØHRE BJARNE OLAV
LØHRE KJELL PETTER
LØNO INGER/JARLE
LØVEREIDE TERJE
LØVIK TONE HOLST
MATHIESEN GUNNLAUG
MEIDELL JAN ERIK
MELBERG TOLLAK OG
JORUNN
MELLGREN KARI ALISE SVEN-
SEN
MITSEM PÅL
MOE BJØRG TYSDAL
MOEN TØNNES R.
MONG CONRAD OG REIDUN
MOSSIGE KÅRE
MOSSIGE SVEIN
MUNTHE MARIANNE LARSEN
MÆLAND PER MARTHON

MYHRE LARS ANDERS
MØKSTER KARIN
MØRCH WENCHE OG STÅLE
NES KJETIL
NESSLER WILHELM ZETLITZ
NILSSEN-LOVE TERRY OG
LISBETH
NOREGER ODD
NORÅS HÅKON
NYBØ GUNNAR
NYGAARD ANNE TOVE
NÆSS HANS EYVIND
NØDLAND INGER MARY
NØDLAND LARS
OBRETTAD TOR
OFTEDAL JAN
OLSEN FRODE
OLSEN ELSE
OLSEN JOHN
OLSEN KJELL INGE
OMDAL GERD
OMDAL SVEN EGIL
ORMØY BERNHARD
OSJØRD TERESE
PALLESEN IREN NITTER
PAASKE INGER
PAASKE HENRIK
PEDERSEN HALVOR
PEDERSEN HARALD SIG.
PEDERSEN JAN OLAV
PEDERSEN OLAUG TVEIT
PEDERSEN TERJE LIE
PETTERSEN ADA
PORTER ROBERT WILLIAM
RAMSLAND PER
RANGNES ODDRUN STRAND
RASMUSSEN MARIT
RASMUSSEN AASA
REME ODD KRISTIAN
RIISE HANS EIVIND
ROALKVAM GUNNAR
ROALKVAM ÅSE
ROAN ESTHER E
ROPEID TOR JAN
ROSSAVIK JUTTA OG MAU-
RITZ
RUD AKSEL
RØDSTØL OVE
SAGAARD BJØRG
SAMUELSEN BJØRN
SALOMONSEN IVAR
SANSTØL EINAR
SCHMIDT EVA
SCHMIDT LISE SKJÆVELAND
SEKSE TOR
SELDAL AAGE
SIVERTSEN HALVOR
SJØBU ANE
SKADBERG GUNNAR A

SKAVLAND PAUL
SKJERPE HOGNE
SKJØNG-NILSEN MONA
SKJÆVELAND EINAR
SKJØLD SONJA
SKOGEN RUNE
SMEDVIG NORA
SOLAND JOSTEIN
SONGE-MØLLER EGIL
STANGELAND ANNA LOTTE
STANGELAND HARTVIG
STANGELAND TURID
STEEN PER ØYVIND
STEPHANSEN HENNING M.
STEINHAUG ARNE
SUNDBY LIV FRØYDIS
SUNDLI RANVEIG ELISABETH
SUNNANÅ SIGMUND
SUSORT HOLGER
SVANTESON FRANK GUNNAR
SVANTESON SOLVEIG OG
THOMAS
SVELA EDVIN
SVEDBERG ROLV
SØNDENÅ BJØRN
SØRENSEN ELISABETH B.
SØRENSEN INGER MARIE
SØRAAS BJØRN
SØRÅS HELGE
TAN BRITH
TENDENES AASE
TESDAL ELSE MARIE
THORBJØRNSEN PER A.
THORSEN JOHS
THORSEN MARIT
TORKILDSEN HELENE
TORPE SIGGEIR
TORSTRUP ODD RUNE
TITLESTAD TORGRIM
TOBIASSEN VIVIAN
TONNING GEIR
TORKELSEN PER INGE
TORSTRUP KARSTEN
TVEDT ODD
TVETENE HENNING
TJØNNELAND KÅRE ASBJØRN
UHVLING SVERRE OG ANNE H.
ULLENES KJELL
UNDEM TORBORG
URDAL GRETE
URSN-SMITH KIRSTEN OG
KJELL
VAREBERG ELI OG TERJE
VATNE HELGE
VESTBØ JORUNN STRAND
VIK INGER-SIGRUN S.
VÅLAND SKOLE
WALDE IVAR
WATHNE EGIL

WATHNE KURT JAN
WEEN HALLVARD OG MARIT M.
WELTZIEN KARINA
WOLD GUNN J.
WERNER SIGRID C.
WERSLAND BJARNE
WIGEN HELGA M.
WYLLER BIGGIE

WÆHLER JANE OG TORSTEIN
ØGREID ODD
ØSTBØ INGFRID
ØSTERHAUG REIDAR SCOTT
ØVERLAND SIGRUN
ØVREGAARD HENRIK
ØXNEVAD CHRISTIAN N.
ØXNEVAD ANNE

ÅRSTAD JUST
AADNØY BERIT OG ALF
AAREK LILLIAN OG HANS
EIRIK
AASE GUNNAR
AASLAND JOHN A.

Byhistorisk Forening hjelper deg med

Årets julegave

Høsten 2003 hadde Byhistorisk Forening – i samarbeid med museets venneforening – en presentasjon av forretningsmann og amatørmaler Mons Gabriel Monsen og hans Stavangerakvareller.

Monsen "fotograferte" byen med pensel. 108 av hans akvareller ble i sin tid gitt Stavanger Kunstforening, men senere overført til Stavanger Museum da de først og fremst har kulturhistorisk verdi. Takket være hans bilder vet vi mye om hvordan byen så ut mellom 1856 og 1882.

På vårt møte i fjor høst ble det fra flere hold ytret ønske om at foreningen skulle bidra til å gjøre bildene mer tilgjengelige. De som har fulgt med i avisspaltene, vet at vi på vår nettside www.byhistoriskforening.org tidligere i år har presentert de 12 akvarellene som er lettest å gjenkjenne i dagens bybilde.

Takket være velvilje fra Stavanger Museum kan vi nå også presentere en egen kunstmappe med 10 av bildene for salg oppunder jul. I mappen vil det sammen med bildene være et lite hefte som presenterer kunstneren og omtaler hvert enkelt sted akvarellene skildrer.

Medlemspris blir kr. 150, som er 50 % av utsalgspris.

Utsalgsprisen er kr. 300.

Bildene gjengis i offsettrykk på flott papirkvalitet og blir en glede å motta for enhver som er glad i byen vår.

*Forhåndsbestilling kan skje ved henvendelse til Petter Løhre
tel. 982 03 657, e-post: kj-loeh@online.no*

Når innbetaling, til konto nr. 3201 25 37300 innen 01.12.2004, er registrert, kan mappene hentes. Sted for avhenting avtales ved bestilling.

Styret i Byhistorisk Forening 2004

Berit M. Grande, Kortegata 4, 4012 Stavanger
tlf. 51 52 70 03
email: berit@ach.no

Hallvard Ween B., Christophersensgt. 21, 4009 Stavanger
tlf. p. 51 52 43 23
email: hallwe@online.no

Eli K. Vareberg, Bergliveien 29 B, 4020 Stavanger
tlf priv. 51 88 17 17
email: eli.vareberg@c2i.net

Petter Løhre, Blomsterveien 1, 4022 Stavanger
tlf. p 51 56 06 96
email: kj-loeh@online.no

Brith Tan, Bruvikbakken 6, 4017 Stavanger
telefon p 51580655
email bth@statoil.com

Reidar Frafjord, Øvre Stokkavei 44, 4023 Stavanger
tlf 51 52 35 70
email: rei-f@online.no

Ole Kallelid, Per Spelemannsvei 16, 4019 Stavanger
tlf. 51872893
email: kallelid@online.no

Kristin Øye Gjerde, Dugane 18, 4048 Hafrsfjord
tlf. 51 59 26 73
email: kristin@norskolje.museum.no

Henry Bjørkelund, Sivaksveien 30, 4017 Stavanger
tlf. 51 58 16 75
email: hbjorkel@c2i.net

B

Returadresse: Byhistorisk Forening, Postboks 351, 4001 Stavanger
